

ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН
БАЙГУУЛЛАГЫН
ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН
ТӨСӨӨЛӨЛ

ШИНЖЭЭЧДИЙН ТӨСӨӨЛЛИЙН
СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ТӨСӨӨЛӨЛ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Улаанбаатар
2022

ГАРЧИГ

Хүснэгтийн жагсаалт.....	4
Зургийн жагсаалт.....	5
УДИРТГАЛ	7
Судалгааны үндэслэл.....	7
Судалгааны зорилго, зорилт.....	8
Судалгааны арга зүй, аргачлал.....	8
Судалгааны асуулга	8
Судалгааны төлөвлөлт, зохион байгуулалт.....	9
Мэдээллийг боловсруулах арга	9
Судалгааны хамрах хүрээ.....	10
НЭГ. АВЛИГЫН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВ	11
Авлигын хүрээний түгээмэл байдлын талаарх тойм.....	11
Авлигын түвшинд нөлөөлсөн гол хүчин зүйлс	13
ХОЁР. МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ТҮВШИН – 2022 ОН.....	15
Шалгуур үзүүлэлтүүдийн тухайд	15
Шалгуур үзүүлэлт 1. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын цар хүрээ.....	17
Дэд үзүүлэлт 1. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түгээмэл байдал	18
Дэд үзүүлэлт 2. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт	19
Дэд үзүүлэлт 3. Хууль хяналтын байгууллага дахь авлигын тархалтын цар хүрээ	20
Дэд үзүүлэлт 4. Хууль хяналтын байгууллагын тодорхой үйл ажиллагаан дахь авлигын түвшин.....	22
Шалгуур үзүүлэлт 2. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэр	23
Дэд үзүүлэлт 1. Хээл, хахуулийн хэлбэр	25
Дэд үзүүлэлт 2. Хууль бус нөлөөллийн хэлбэр.....	26
Дэд үзүүлэлт 3. Хууль хяналтын байгууллага, улс төрийн нам, бүлэглэл, улс төр, бизнес, гэмт хэргийн бүлэглэлүүдийн харилцаа, хамаарал.....	27
Дэд үзүүлэлт 4. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэр	29
Дэд үзүүлэлт 5. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх хээл хахууль өгөх, авах арга.....	31
Шалгуур үзүүлэлт 3. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын шалтгаан, нөхцөл.....	33
Дэд үзүүлэлт 1. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс.....	33
Дэд үзүүлэлт 2. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албан дахь дутагдал, доголдол.....	35
Дэд үзүүлэлт 3. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал	37

Шалгуур үзүүлэлт 4. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор уршиг, үр дагавар	38
Дэд үзүүлэлт 1. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор уршиг, үр дагавар	39
Дэд үзүүлэлт 2. Авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт	41
ГУРАВ. БУСАД ҮЗҮҮЛЭЛТ	44
Хээл, хахуульд зарцуулж буй авлигын хэмжээ	44
Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигатай тэмцэх үйл ажиллагаа	44
ДӨРӨВ. ШИНЖЭЭЧДИЙН ТАЛААРХ ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ	46
ДҮГНЭЛТ	47
АВЛИГЫГ БУУРУУЛАХ ХҮРЭЭНД ШИНЖЭЭЧДИЙН ДЭВШҮҮЛСЭН САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ (судалгааны үр дүнд үндэслэн)	49
СУДАЛГААНЫ АСУУЛГА, СУДАЛГААГ САЙЖРУУЛАХТАЙ ХОЛБООТОЙ САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ	52
ХАВСРАЛТ	53

Хүснэгтийн жагсаалт

Хүснэгт 1. Авлигын түвшин салбар, хүрээг 2020-2022 оноор харьцуулсан үзүүлэлт	12
Хүснэгт 2. Сүүлийн нэг жилийн хугацаанд Монгол Улсын авлигын түвшинд нөлөөлсөн гол хүчин зүйлс, нөхцөл-шалтгаан, хувиар	13
Хүснэгт 3. Хууль хяналтын салбар, хүрээ/байгууллага дахь авлигын тархалтын цар хүрээ	21
Хүснэгт 4. Авлигын түвшин тодорхой үйл ажиллагааны төрөл 2020-2022	23
Хүснэгт 5. Хээл хахуулийн хэлбэрийн үнэлгээ	26
Хүснэгт 6. Хууль бус нөлөөллийн үнэлгээ	27
Хүснэгт 7. Бүлэглэлүүдийн харилцаа, хамаарал, нөхцөл байдлын үнэлгээ	29
Хүснэгт 8. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс	34
Хүснэгт 9. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлсийн үнэлгээ	34
Хүснэгт 10. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албан дахь дутагдал, доголдол	36
Хүснэгт 11. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээний авлигын улмаас учирсан хор уршиг, сөрөг үр дагаврын түвшин	39
Хүснэгт 12. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээний авлигын улмаас учирсан хор уршиг, сөрөг үр дагаврын түвшин	40
Хүснэгт 13. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх албан тушаалтнууд авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт буурсан хэлбэр	42
Хүснэгт 14. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх албан тушаалтнууд авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт өссөн хэлбэр	42
Хүснэгт 15. Авлигад зарцуулсан мөнгөний хэмжээ (зорилгоор), сая төгрөгөөр	44
Хүснэгт 16. Авлигыг бууруулахад шаардлагатай арга хэмжээ, хувиар	45
Хүснэгт 17. Авлигыг бууруулах, авлигаас урьдчилан сэргийлэх хүрээнд нэн түрүүнд авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай арга зам	49

Зургийн жагсаалт

Зураг 1. Судалгааны төлөвлөлт, зохион байгуулалт.....	9
Зураг 2. Монгол Улс дахь авлигын түвшин, хувиар.....	11
Зураг 3. Авлигын түвшинг салбар, хүрээгээр, үнэлгээний дунджаар.....	12
Зураг 4. Улс төр, шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин 2008-2017, хууль, хяналтын хүрээний авлигын түвшин 2018-2022	15
Зураг 5. Хууль, хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын үнэлгээ, үзүүлэлтийн ерөнхий схем.....	16
Зураг 6. Хууль хяналтын хүрээний авлигын шалгуур үзүүлэлтийн индекс, 2019-2022.....	16
Зураг 7. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын цар хүрээний үнэлгээ, 2020-2022	17
Зураг 8. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын цар хүрээний үнэлгээ	17
Зураг 9. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин, хувиар	18
Зураг 10. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин 2020-2022, хувиар....	19
Зураг 11. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт, хувиар.	19
Зураг 12. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт 2020-2022, хувиар	20
Зураг 13. Салбар, хүрээ/байгууллагад авлига тархсан цар хүрээ.....	21
Зураг 14. Авлигын түвшин тодорхой үйл ажиллагааны төрлөөр дундаж	22
Зураг 15. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэрийн үнэлгээ, 2020-2022	24
Зураг 16. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэрийн үнэлгээ	24
Зураг 17. Хээл хахуулийн хэлбэрийн үнэлгээ.....	25
Зураг 18. Хууль бус нөлөөллийн хэлбэр.....	26
Зураг 19. Бүлэглэлүүдийн харилцаа, хамаарал, нөхцөл байдлын үнэлгээ	28
Зураг 20. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэр	30
Зураг 21. Сүүлийн гурван жилийн хугацаанд тасралтгүй өссөн авлигын хэлбэр.....	31
Зураг 22. Хээл хахуул өгөх, авах аргаас өндөр хувьтай үзүүлэлт	31
Зураг 23. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээнд хээл хахууль өгөх, авах аргуудын үнэлгээ	32
Зураг 24. Үнэлгээ хамгийн их өссөн хээл, хахууль өгөх, авах арга.....	33
Зураг 25. Авлигын шалтгаан, нөхцөл	33
Зураг 26. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албан дахь дутагдал, доголдол.....	35
Зураг 27. Дутагдал, доголдлын өсөлт, бууралт	36
Зураг 28. Хууль хяналтын хүрээн дэх бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал	37
Зураг 29. Хууль хяналтын хүрээн дэх бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал	38
Зураг 30. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор уршиг, үр дагавар.....	39

Зураг 31. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх албан тушаалтнууд авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт.....	41
Зураг 32. Шинжээчдийн нас, хүйсийн байдал	46
Зураг 33. Шинжээчдийн ажиллаж буй салбар.....	46

УДИРТГАЛ

Судалгааны үндэслэл

Авлигын эсрэг хуулийн 4.1-д заасан этгээд албан тушаалын эрх мэдлээ хувийн ашиг хонжоо олоход урвуулан ашиглах, бусдад давуу байдал олгох, иргэн, хуулийн этгээдээс тэрхүү хууль бус давуу байдлыг олж авах үйлдэл, эс үйлдэхүйгээр илрэх аливаа эрх зүйн зөрчлийг авлига гэж авч үздэг. Авлигатай тэмцэх газар 2008 оноос хойш жил тутам *«Улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын талаарх төсөөллийн судалгаа»*-г зохион байгуулж судалгааны үр дүнг Мянганы хөгжлийн 9 дэх зорилтын *«Авлигыг үл тэвчих уур амьсгалыг нийгмийн бүх хүрээнд бий болгох, хэвшүүлэх»* 24 дүгээр зорилтын хэрэгжилтийг үнэлж дүгнэх нэг шалгуур болгож ирсэн. Эл судалгаанд “Монголын улс төрийн хүрээ болон хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын цар хүрээ, авлигад ихээр өртсөн салбар, байгууллага, авлигын түгээмэл хэлбэр, хор уршиг зэрэг авлигын талаарх төсөөллийг тоон утгаар буюу үнэлгээний дундаж оноогоор илэрхийлсэн, монголын нийгмийн дээд (өндөр) түвшин дэх “grand” буюу “том” гэж нэрлэгддэг авлигын түвшинг хэмжих үзүүдэлт”-ийг тооцоолон гаргасан. 2008-2017 он хүртэл улс төр болон шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын талаарх төсөөллийг нэг судалгааны хүрээнд судалж, нэгтгэсэн тайланг гаргаж байсан бол 2018 оноос эхлэн тус хоёр хүрээг салган судалсан. *«Улс төрийн хүрээн дэх авлигын талаарх төсөөллийн судалгаа»* болон *«Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын талаарх төсөөллийн судалгаа»* гэж тусад нь судалдаг болов. Ингэхдээ “Улс төрийн хүрээ” гэж Авлигын эсрэг хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.1-д заасан удирдах албан тушаал хашиж буй этгээд албан тушаалын эрх мэдэл, нэр нөлөөгөө албаны болон хувийн зорилгоор хэрэгжүүлж, ашиглаж байгаатай холбоотой нийгмийн харилцааг авч үзсэн. Харин “Хууль хяналтын байгууллагын хүрээ” гэж хууль сахиулах чиг үүрэг гүйцэтгэж буй шүүх, прокурор, цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шүүхийн шинжилгээ, авлигатай тэмцэх, тагнуул, хил хамгаалах, иргэний харьяалал, шилжилт хөдөлгөөний асуудал хариуцсан байгууллагын үйл ажиллагаатай холбоотой нийгмийн харилцааг авч үзсэн. Судалгаа нь авлигын хандлага, авлигад өртөмтгий ажил, албан тушаал, авлигад нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг тодорхойлох, авлигаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Мөн улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээний авлигын эсрэг үйл ажиллагааны үр дүнг үнэлж дүгнэхэд мэдээллийн чухал их сурвалж болох учиртай.

Судалгааны зорилго, зорилт

Монгол Улс дахь хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлига буюу «дээд (өндөр)» түвшний авлигын шинж чанарыг тодорхойлоход чиглэгдсэн. Ингэхдээ дараах хэд хэдэн зорилтыг дэвшүүлэв. Үүнд:

- Монгол улс дахь авлигын түвшин, ерөнхий үнэлгээ;
- Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигад автагдсан байдал, цар хүрээ, тархалт;
- Авлигад өртөмтгий салбар, байгууллага
- Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэр, түүний үнэлгээ
- Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын шалтгаан, нөхцөл түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг тодруулах;
- Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэмжээ, түүний хор уршиг, үр дагаврыг гаргах;
- Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигатай тэмцэх үйл ажиллагаанд анхаарах чиглэл, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг тодруулах зэрэг болно.

Судалгааны арга зүй, аргачлал

Төсөөллийн судалгааг тоон болон чанарын аргаар авч байгаа бөгөөд тоон судалгааны мэдээллийг цуглуулахдаа утсаар мэдээлэл хүргэн зөвшөөрөл авч, и-мэйл хаягаар нь болон биечлэн очиж авсан. 2018 он хүртэл тоон судалгааны аргыг ашигладаг байсан бол тус оноос эхлэн чанарын судалгааны аргыг нэмэлтээр нэвтрүүлж эхэлсэн. Судалгааны мэдээлэлд шинжилгээ хийхдээ «Хууль сахиулах байгууллагын авлигын талаарх төсөөллийн 2020-2021 оны судалгаа»-ны тоо баримттай харьцуулан шинжилж, гарсан өөрчлөлт, үр дүнг тогтоосон. Судалгааны үзүүлэлтүүд хоорондоо холбоо хамаарал, уялдаатай байх, шинжлэх ухааны үндэслэл бүхий байх, мэдээллийн эх үүсвэр тодорхой байх, үнэн бодитой байх, хэмжих, дүгнэх боломжтой байх гэсэн зарчмыг баримталсан болно.

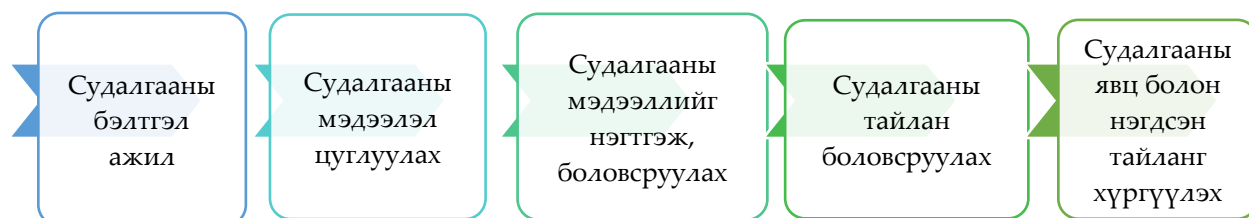
Судалгааны асуулга

Хууль, хяналтын байгууллагын хүрээн дэх дээд (өндөр) түвшний авлигын төсөөллийг судлахдаа захиалагчаас ирүүлсэн зорилго, зорилтыг хангахуйц 7 багц асуулгаар цогцод нь судалсан.

Судалгааны төлөвлөлт, зохион байгуулалт

Судалгааны баг нэгдсэн удирдлага, зохицуулалт, хяналтаар хангаж мэдээлэл цуглуулах, хянах, боловсруулах, тайлан бичих гэсэн 5 багт хуваагдан 2022 оны 9 дүгээр сарын 19-ны өдрөөс эхлэн ажилласан.

Зураг 1. Судалгааны төлөвлөлт, зохион байгуулалт

Судалгааны бэлтгэл ажлын хүрээнд судалгаа хийх хөтөлбөр, төлөвлөгөө боловсруулан, шалгуурыг хангахуйц салбар, хүрээний төлөөллийг сонгон жагсаалтыг гаргаж, багийн гишүүдэд сургалт мэдээлэл олгон судалгааг эхлүүлсэн.

Мэдээллийг боловсруулах арга

Анкетын аргаар цуглуулсан мэдээлэлд боловсруулалт хийхдээ орчин үеийн багц программ «SPSS-22»-ыг хэрэглэн боловсруулалт хийв. Судалгааны зорилго, зорилтын дагуу авлигын цар хүрээний үнэлгээний тархалт, хууль хяналтын байгууллагын хүрээний байгууллага, албан тушаалтны үйлдэл, үйл ажиллагаа тус бүрээр гаргаж, тэдгээрийн дунджийг тооцсон. Мөн авлигын хэлбэр, шалтгаан, нөхцөл, хор уршиг, үр дагаврыг тодорхойлсон бөгөөд үзүүлэлтүүдийн дунджийг тооцооллоо. Ингэхдээ дараах томъёог ашигласан.

$$\gamma = \frac{A_1 * 5 + A_2 * 4 + A_3 * 3 + A_4 * 2 + A_5 * 1}{A_1 + A_2 + A_3 + A_4 + A_5}$$

Авлигын шалтгаан, нөхцөлийн үнэлгээг а) нийгэм, эдийн засгийн шинжтэй; б) хууль эрх зүйн шинжтэй; в) улс төрийн шинжтэй; г) ёс суртахуун, зан заншлын шинжтэй гэж ангилан гаргалаа. Мөн судалгааны өгөгдөл дээр анхдагч үр дүн болох нэг хэмжээст тархалтыг гаргахын зэрэгцээ шинээр хувьсагч үүсгэх, дундаж үзүүлэлтийг бодох, харьцуулалт, график шинжилгээ хийж, үр дүнг тодорхойллоо.

Судалгааны хамрах хүрээ

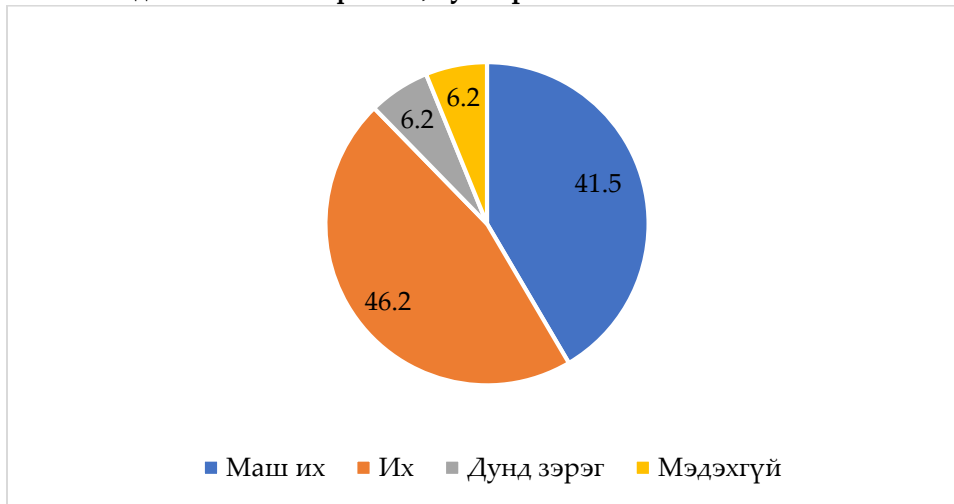
Судалгааны мэдээллийг зөвшөөрөгдсөн салбар, хүрээний шинжээчдээс цуглуулсан. Ингэхдээ нийтийн алба, шүүх, хууль сахиулах салбар, хэвлэл мэдээллийн салбар, бодлогын болон олон нийтийн санаа бодлын судлаач, бизнесийн салбар, олон улсын байгууллага, улс төрийн нам, иргэний нийгмийн байгууллагыг төлөөлөх ердийн мэргэжилтний түвшнээс илүү хэмжээний ойлголт, мэдлэг, туршлагатай 65 шинжээчдийг хамрууллаа. Мөн хүйсийн хувьд хазайлт үүсгэхгүй байхаар судалгааны мэдээлэл цуглуулсан болно.

НЭГ. АВЛИГЫН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВ

Монгол Улс дахь авлигын ерөнхий төлөвийг “Хууль хяналтын хүрээн дэх авлигын төсөөлөл-2022” судалгаанд оролцсон шинжээчдээр үнэлүүллээ. Авлигын түгээмэл байдлыг гаргахдаа салбар, хүрээгээр нь үнэлүүлж, авлигын түвшинд нөлөөлж буй шалтгаан нөхцөлийг тодорхойлохыг зорьсон.

Зураг 2. Монгол Улс дахь авлигын түвшин, хувиар

Судалгаанд хамрагдсан шинжээчдийн 87.7 хувь нь Монгол Улсад авлига “их болон маш их” байна хэмээн үзсэнийг дээрх дүн харуулж байна. Тодруулбал, нийт судалгаанд хамрагдсан шинжээчдийн 41.5 хувь нь маш их, 46.2 хувь нь их гэж хариулсан. Түүнчлэн шинжээчдийн 6.2 хувь нь авлига дунд зэрэг, 6.2 хувь нь мэдэхгүй гэжээ. Харин Монгол Улсад авлига огт байхгүй, бага зэрэг байна гэсэн хариулт дурдагдсангүй.

Авлигын хүрээний түгээмэл байдлын талаарх тойм

Шинжээчдийн төсөөллийн судалгаанд хамрагдагсад Монгол Улс дахь улс төрийн нам, засгийн газар (яам, агентлаг), орон нутгийн төрийн захиргааны удирдлага болон Улсын Их Хурал, шүүх, прокурорын газарт авлигын түвшин “их” байна гэж үнэлсэн. Харин төрийн болон орон нутгийн өмчит газар, нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслүүдэд авлига “дунд зэрэг” тархсан хэмээн үзжээ. Авлига “бага зэрэг” тархсан гэж үнэлэгдсэн институциудад хувийн хэвшил, төрийн бус байгууллагууд багтав.

Зураг 3. Авлигын түвшинг салбар, хүрээгээр, үнэлгээний дунджаар

Засгийн газар (яам, агентлаг), улс төрийн нам, шүүх, прокурор, Улсын их хурал, орон нутгийн төр захиргааны байгууллагын үнэлгээ 4.11-4.50 байна. Төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн өмчийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой аж ахуйн нэгж, нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн авлига 3.85-3.94 баллын хооронд үнэлэгдсэн. Төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшлийн авлигын дундаж 2.63-2.75 байв.

Хүснэгт 1. Авлигын түвшин салбар, хүрээг 2020-2022 оноор харьцуулсан үзүүдэлт

Салбар хүрээ		2020	2021	2022	Өөрчлөлт
Авлигын түвшин өссөн салбар					
1	Шүүх	3.84	3.90	4.31	+0.41
2	Прокурор	3.88	3.98	4.21	+0.23
3	Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл	3.72	3.71	3.85	+0.14
4	Засгийн газар (яам, агентлаг)	4.18	4.43	4.50	+0.07
5	Улс төрийн нам	4.38	4.40	4.45	+0.05
6	Төрийн бус байгууллага	2.59	2.61	2.63	+0.02
Авлигын түвшин буурсан салбар					
7	Төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн өмчийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой аж ахуйн нэгж	4.10	4.02	3.94	-0.08
8	Орон нутгийн төрийн захиргааны удирдлага	4.17	4.18	4.11	-0.07
9	Улсын Их Хурал	4.02	4.15	4.10	-0.05
10	Нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага	3.80	3.91	3.86	-0.05
11	Хувийн хэвшил	2.84	2.77	2.75	-0.02

Судалгааны дүнгээс харахад 6 салбарын авлигын түвшин өмнөх оноос өссөн (0.02-0.41) үзүүдэлт ажиглагдлаа. Тухайлбал, Шүүхийн салбар “хамгийн их” буюу +0.41

пунктээр өссөн үнэлгээтэй байв. Хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн авлигын түвшин 2020-2021 онд буурсан үзүүлэлттэй байсан бол энэ онд +0.14 пунктээр өсч, өссөн үзүүлэлтийн 3 дугаарт эрэмбэлэгдэв. Харин төрийн өмчийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой аж ахуйн нэгж, орон нутгийн төрийн захиргааны удирдлага, хувийн хэвшил зэрэг 5 салбарт 0.02-0.08 пунктээр буурсан дүн гарчээ.

Авлигын түвшинд нөлөөлсөн гол хүчин зүйлс

Монгол Улс дахь авлигын түвшинд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг өнгөрөгч онтой адил нээлттэй асуулгын хэлбэрээр асууж тодруулсан. Тус асуулгад ирсэн хүчин зүйлсийг адил утгаар нь кодлосон бөгөөд давхардсан тоогоор нийтдээ 28 төрлийн илэрхийлэмж бүхий шалтгаан ирсэн. Үүнийг хүснэгт 2-т харуулав.

Хүснэгт 2. Сүүлийн нэг жилийн хугацаанд Монгол Улсын авлигын түвшинд нөлөөлсөн гол хүчин зүйлс, нөхцөл-шалтгаан, хувиар

№		Давтамж	Хувь	Т/хувь
I	Төрийн алба, хуультай холбоотой асуудал	48	46.1	84.5
1	Хуулийн байгууллагуудад хяналт, хариуцлагын тогтолцоо муу	11	10.5	19.3
2	Хуулийн зохицуулалт муу, хууль хэрэгждэггүй	9	8.6	15.8
3	Албан тушаалын наймаа их, эрэмбэ зэрэглэлд үнэ ханш тогтоосон	7	6.7	12.3
4	Албан тушаалтны дур зоргоор хандах	5	4.8	8.8
5	Төрийн албанд хүнд суртал их	4	3.8	7.0
6	Эрх мэдэлтнүүд төрд их гарах болсон	3	2.9	5.3
7	Хувийн ашиг сонирхол	3	2.9	5.3
8	АТГ-ын үйл ажиллагааны муу, мэдээлэл хангалтгүй	2	1.9	3.5
9	Төрийн оролцоо хувийн хэвшилд оролцох байдал нэмэгдсэн	1	1.0	1.8
10	Авлигын эсрэг хууль тогтоомжийг сурталчлан таниулах ажил дутмаг	1	1.0	1.8
11	Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн манлайлал муу	1	1.0	1.8
12	Танил тал хардаг	1	1.0	1.8
II	Иргэд, олон нийттэй холбоотой асуудал	9	8.7	15.9
13	Хүмүүсийн ухамсар дорой, ёс суртахуун алдагдсан	5	4.8	8.8
14	Оюуны ядуурал их байна	2	1.9	3.5
15	Иргэний нийгмийн байгууллагуудаар дамжуулан хяналт тавих	1	1.0	1.8
16	Адил тэгш үйлчлэх гэсэн зарчмыг баримталдаггүй	1	1.0	1.8
III	Нийгэм, эдийн засгийн асуудал	28	26.9	49.3
17	Эдийн засгийн нөхцөл хүндэрсэн, ядуурал ихэссэн	11	10.5	19.3
18	Ковид-19	6	5.7	10.5
19	Цалин мөнгөний хомсдол	5	4.8	8.8

20	Хэмнэлт хийнэ гэсэн нэрийдлээр санхүү, төсөв мөнгөний байдлыг далд хэлбэрт оруулсан, нуун дарагдуулдаг	3	2.9	5.3
21	Амьдралын түвшний ялгаатай байдал	1	1.0	1.8
22	Цар тахлын хүрээнд төрийн өмчит байгууллагууд шууд худалдан авалт хийж байгаа	1	1.0	1.8
23	Тендер	1	1.0	1.8
IV	Улс төр, сонгууль, Улс төрийн намтай холбоотой асуудал	20	19.1	35.1
24	Намын буруу бодлого, төлөвшөөгүй байдал, давамгай байдал	10	9.5	17.5
25	Ашиг сонирхлын зөрчил бүхий бизнесийн төлөөлөл улс төрд орж ирсэн	4	3.8	7.0
26	Улс төрд удирдан зохион байгуулах чадваргүй хүмүүс их гарсан, шийдвэр гаргалтын тогтолцоо муу	3	2.9	5.3
27	Сонгуулийн систем	2	1.9	3.5
28	Геополитикийн нөлөөлөл ихэссэн	1	1.0	1.8
НИЙТ		105	100.0	184.2

Сүүлийн нэг жилийн хугацаанд Монгол Улсад авлига гарахад нөлөөлсөн гол шалтгаануудыг 4 бүлэгт хуваан авч үзлээ. Үүнд:

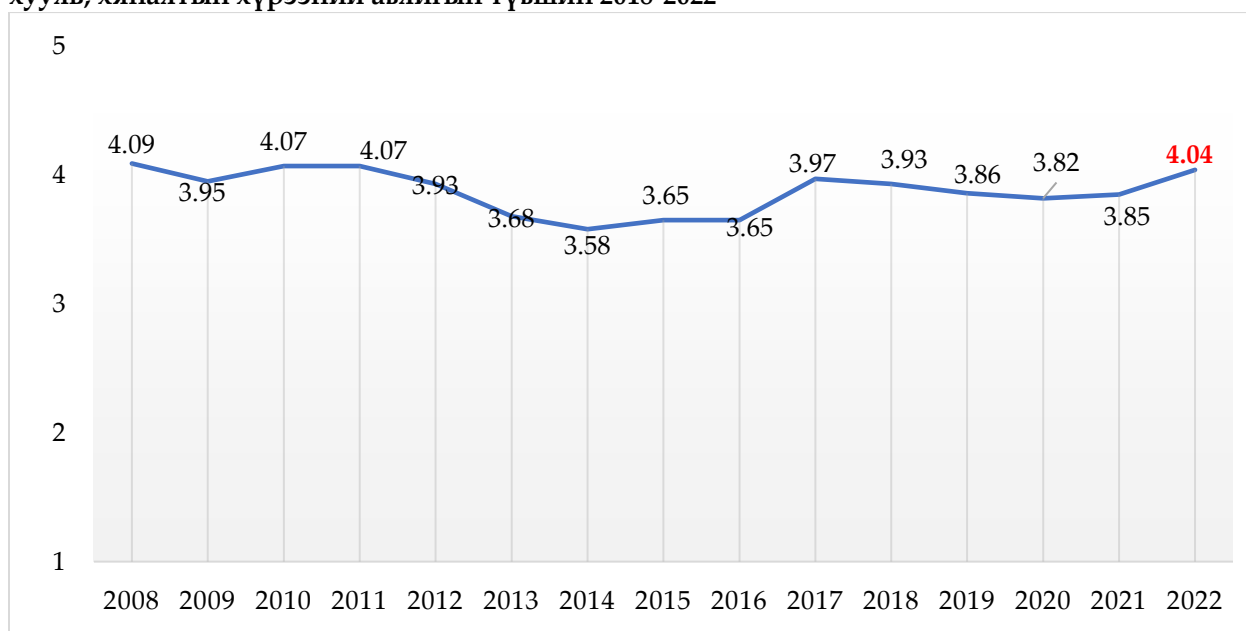
1. Төрийн алба, хуультай холбоотой асуудал	46.1 хувь
2. Нийгэм, эдийн засгийн асуудал	26.9 хувь
3. Улс төр, сонгууль, улс төрийн намтай холбоотой асуудал	19.1 хувь
4. Иргэд олон нийттэй холбоотой асуудал	8.7 хувь

Дээрх бүлгүүдийг задлан харвал хуулийн байгууллагуудад хяналт, хариуцлагын тогтолцоо муу, эдийн засгийн нөхцөл хүндэрсэн, ядуурал ихэссэн, намын буруу бодлого, төлөвшөөгүй, давамгай байдал, хуулийн зохицуулалт муу, хууль хэрэгждэггүй, албан тушаалын наймаа их, эрэмбэ зэрэглэлд үнэ ханш тогтоосон зэрэг асуудлууд өндөр хувийг эзэлжээ. Тус онд 2021 оноос нийгэм эдийн засгийн асуудал 19 хувиар, улс төр, сонгууль, улс төрийн намтай холбоотой асуудал 9 хувиар нэмэгдсэн байна.

ХОЁР. МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ТҮВШИН – 2022 ОН

Монгол Улс дахь хууль, хяналтын байгууллагын хүрээн дэх дээд (өндөр) түвшний авлигын шинж чанарыг тодорхойлохын тулд цар хүрээ, хэлбэр, шалтгаан, хор уршиг зэрэг хүчин зүйлсийг үнэлүүлдэг. 2022 оны хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын төсөөллийн индекс 4.04 гарч өмнөх оныхоос +0.19 пунктээр өссөн үзүүдэлттэй байна.

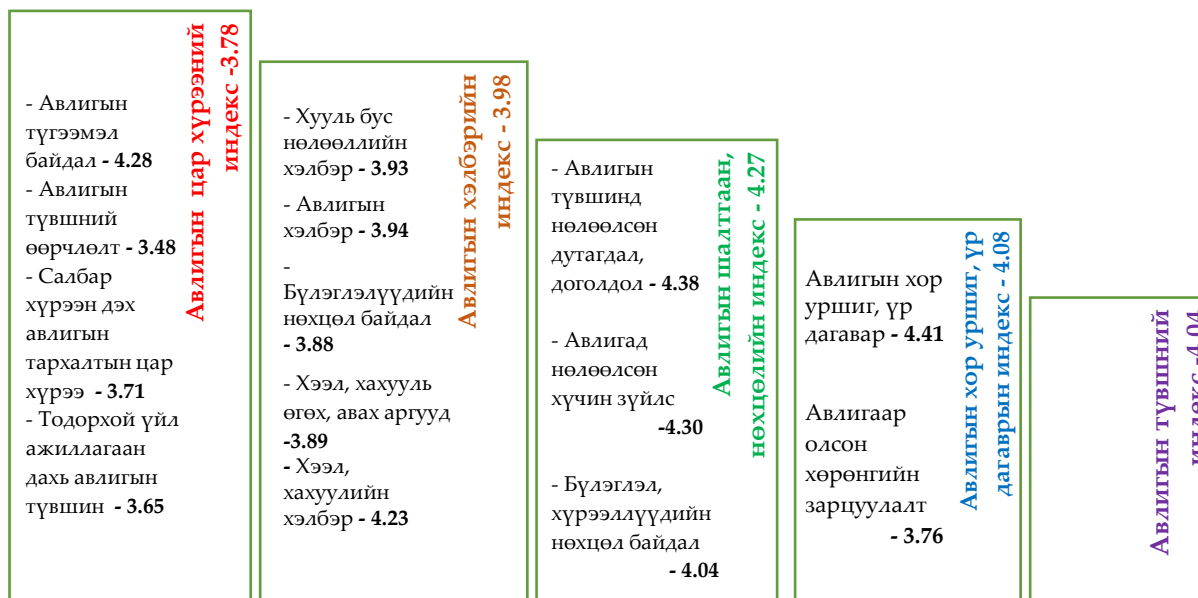
Зураг 4. Улс төр, шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин 2008-2017, хууль, хяналтын хүрээний авлигын түвшин 2018-2022

Шалгуур үзүүлэлтүүдийн тухайд

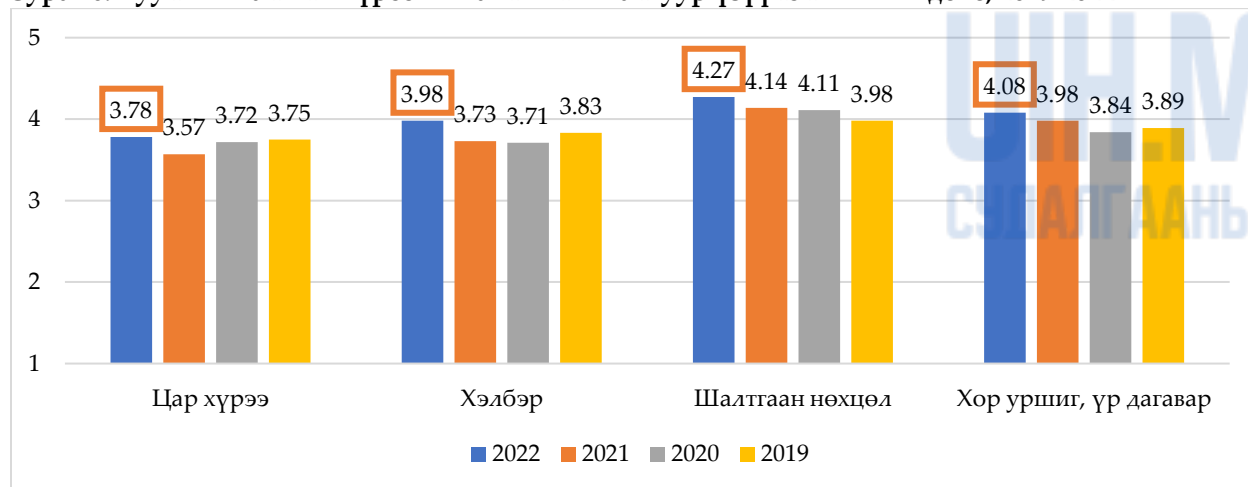
Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинг гаргахдаа дөрвөн шалгуур үзүүлэлтийг ашиглан хэмждэг. Хууль, хяналтын байгууллагын авлигын үзүүлэлт улс төрийн хүрээнээс арай бага үнэлгээ гардаг хандлага энэ судалгаанд мөн адил байв. Үнэлүүлэн буй 4 шалгуур үзүүлэлтээс авлигын шалтгаан нөхцөлийн индекс, хор уршиг, үр дагаврын индекс 4.08-4.27 гарч “их” хэмжээнд байна. Харин цар хүрээ, авлигын хэлбэрийн индекс 3.78-3.98 буюу “дунд зэрэг” гэж үнэлэгдлээ. 2022 оны хууль хяналтын байгууллагын авлигын төсөөллийн судалгааны ерөнхий схемийг Зураг 5-аас харна уу.

Зураг 5. Хууль, хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын үнэлгээ, үзүүдэлтийн ерөнхий схем

Авлигын шалгуур үзүүлэлтийг тогтооход 2022 онд дурдан буй 4 шалгуур үзүүлэлт бүгд 2021 оноос өслөө. Тухайлбал, авлигын цэр хүрээ 3.78 гарсан нь өмнөх оныхоос 0.21 пунктээр нэмэгдсэн бол авлигын хэлбэрийн индекс нь 3.98 гарч өнгөрөгч оноос 0.25 пунктээр өссөн. Шалтгаан нөхцөлийн индекс 4.27 гарснаар 2018 оноос хойш тогтмол өсч буй дүр зураг гарлаа. Авлигын хор уршиг, үр дагаврын индекс 4.08 гарч 2021 оноос 0.10 пунктээр өссөн үзүүлэлттэй байна.

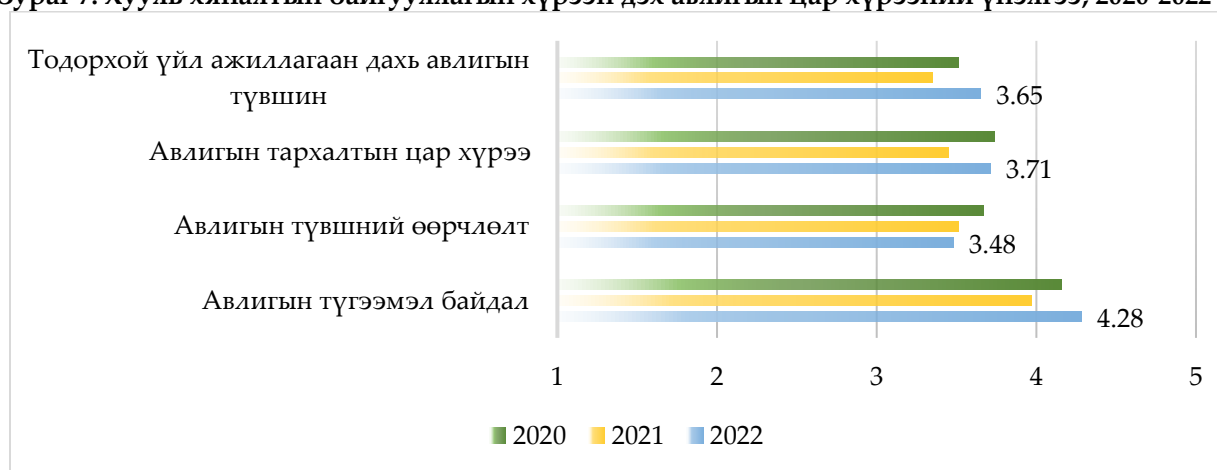
Зураг 6. Хууль хяналтын хүрээний авлигын шалгуур үзүүлэлтийн индекс, 2019-2022

Шалгуур үзүүлэлт 1. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын цар хүрээ

Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын цар хүрээний үнэлгээ 3.78 гарч өмнөх оныхоос 0.21 пунктээр өссөн. Авлигын цар хүрээний үнэлгээг 5 дэд үзүүлэлтийн хүрээнд тодорхойлдог байсан. 2021 оноос эхлэн үйл ажиллагаанд авлигын чиглэгдсэн байдлыг үнэлгээнээс хасаж, 4 дэд үзүүлэлтээр үнэлдэг болов.

Зураг 7. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын цар хүрээний үнэлгээ, 2020-2022

Авлигын түгээмэл байдал, авлигын цар хүрээ, тодорхой үйл ажиллагаан дахь авлигын түвшин өмнөх оноос 0.26-0.31 пунктээр өссөн бол авлигын түвшний өөрчлөлт 2021 оноос 0.03 пунктээр буурчээ. Өнгөрөгч оны төсөөллийн судалгаанд 4 дэд үзүүлэлт бүгд буурсан байсан бол энэ онд 3 үзүүлэлт өссөн байгаа нь цар хүрээг хумих асуудалд тухайлсан арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлага байсаар буйг илтгэж байна.

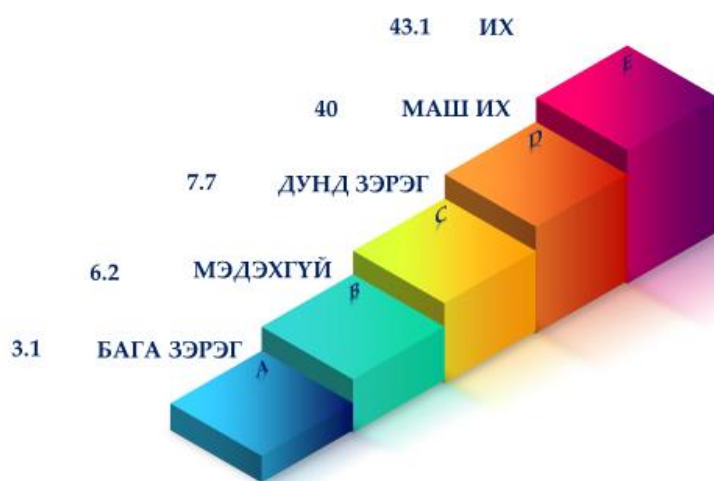
Зураг 8. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын цар хүрээний үнэлгээ

Авлигын цар хүрээг тодорхойлж буй 4 дэд үзүүлэлтээс түгээмэл байдлын үнэлгээ хамгийн өндөр буюу 4.28 гарсан. Энэ нь шинжээчид хууль хяналтын байгууллагыг авлигад их өртсөн гэж үзэж буй нь харагдаж байна.

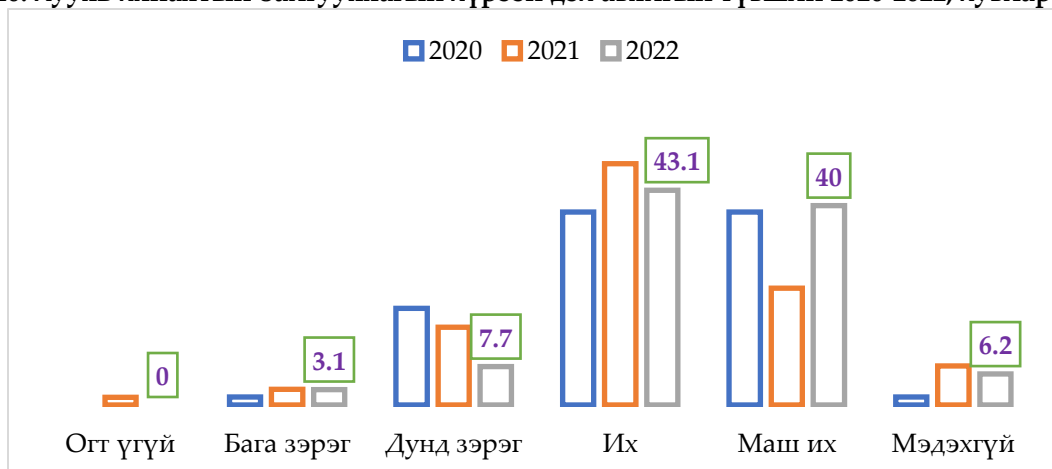
Дэд үзүүлэлт 1. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түгээмэл байдал
2022 оны шинжээчдийн төсөөллийн судалгаагаар хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түгээмэл байдлын үнэлгээ 4.28 гарсан. Энэ нь сүүлийн 5 жилийн хугацаанд хамгийн өндөр үзүүлэлт бөгөөд өнгөрөгч онуудаас 0.07-0.31 пунктээр илүү байна.

Зураг 9. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин, хувиар

Шинжээчид хууль, хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинг үнэлсэн бөгөөд тэдний 43.1 хувь нь “маш их”, 40 хувь нь “их” гэж үзсэн. Эд үнэлгээ нь өмнөх оноос даруй 11.2 хувиар өссөн байна. Харин 7.7 хувь нь “дунд зэрэг”, 3.1 хувь нь “бага зэрэг”, 6.2 хувь нь “мэдэхгүй” хэмээн хариулсан. Тус үзүүлэлтэд “огт үгүй” гэсэн хариулт дурдагдсангүй.

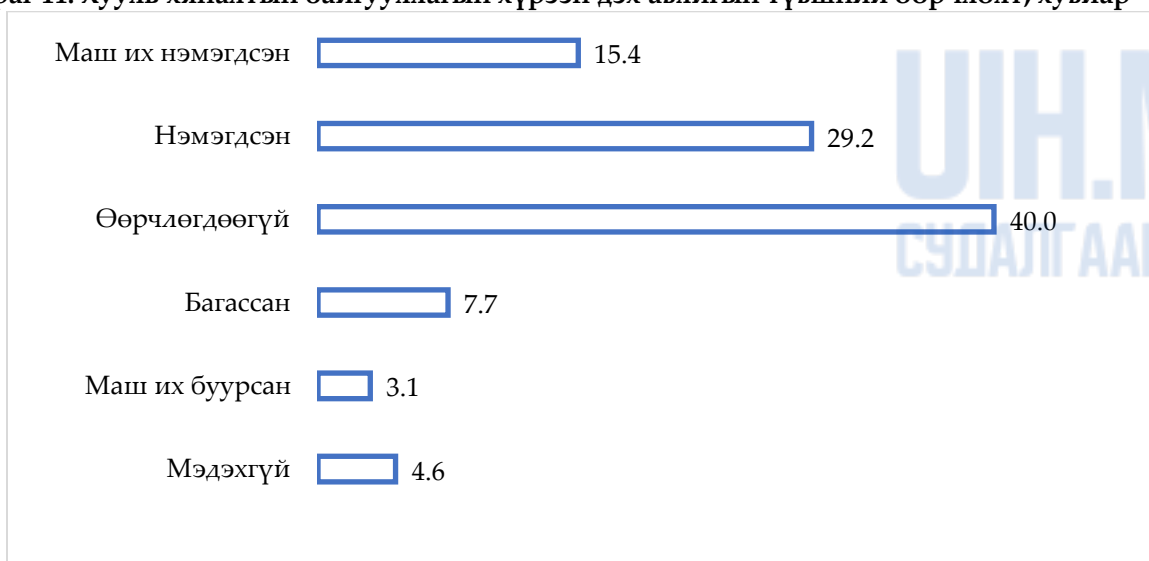
Зураг 10. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин 2020-2022, хувиар

Сүүлийн гурван жилийн судалгааны дүнг харьцуулан харахад “маш их” гэж хариулагсдын хувь энэ жил нэлээдгүй өссөн дүнтэй. Тухайлбал, маш их гэж хариулсан байдал 2021 оны судалгааны дүнгээс 16.6 хувиар өсөв. Тиймээс авлигын түвшинг бууруулах арга замыг оновчтой тодорхойлж хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

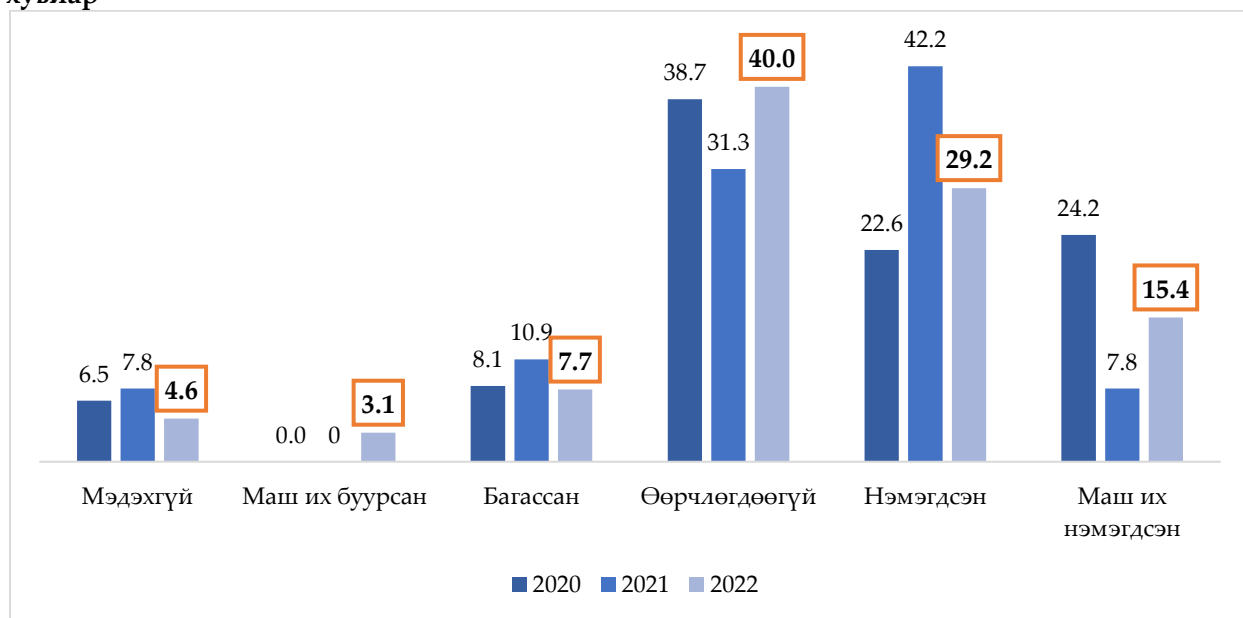
Дэд үзүүлэлт 2. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт
Төсөөллийн судалгаанд хамрагдсан шинжээчид авлигын түвшний өөрчлөлтийг үнэлсэн үнэлгээний дундаж 3.48 гарч өмнөх оноос 0.03 пунктээр буурсан. Эл үзүүлэлтийн 2020 оны дундаж үнэлгээ 3.67, 2021 оных 3.51 гарч байв. Сүүлийн 3 жилийн хугацаанд авлигын түвшин төдийлөн өөрчлөгдөөгүй байна.

Зураг 11. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт, хувиар

Судалгаанд оролцогч дөрвөн хүн тутмын нэг нь “*маш их нэмэгдсэн*”, гурван хүн тутмын нэг нь “*нэмэгдсэн*”, бараг хоёр хүн тутмын нэг нь “*өөрчлөгдөөгүй*” гэжээ. Харин таван шинжээч тутмын нэг нь “*багассан, маш их буурсан*” гэсэн хариултыг өгчээ.

Зураг 12. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт 2020-2022, хувиар

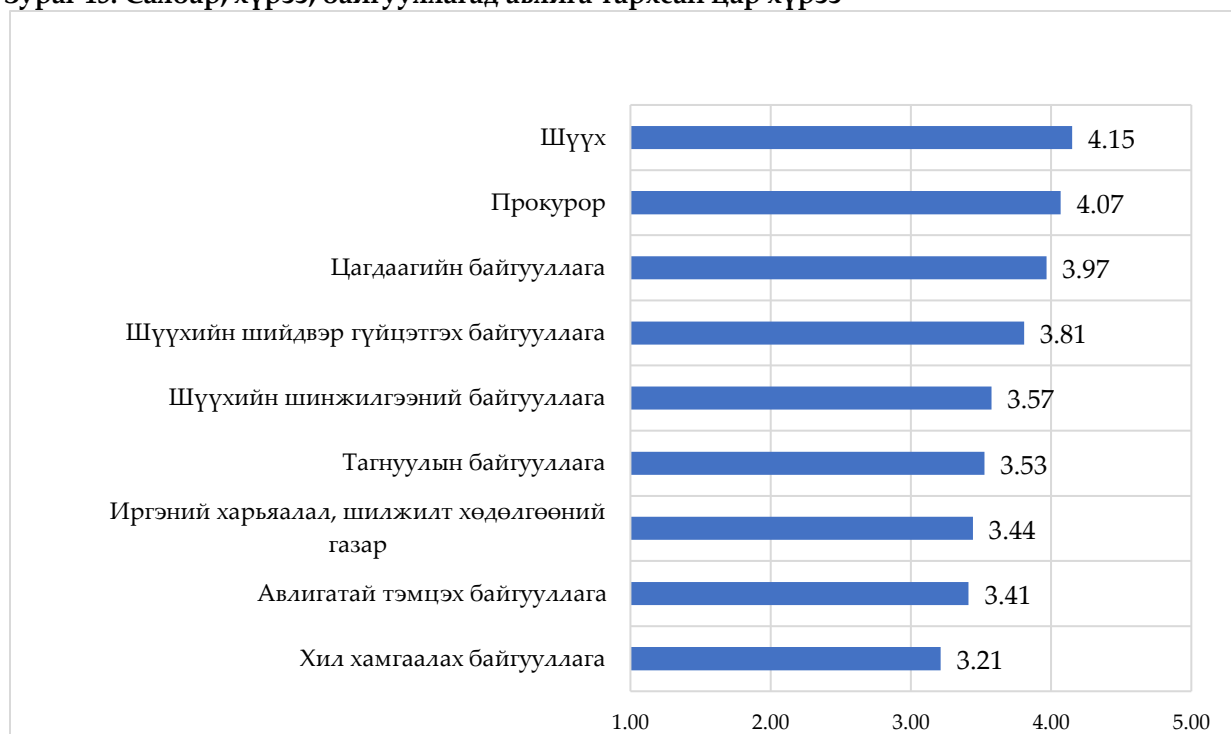

Тус онд авлигын түвшинг “*нэмэгдсэн*” гэж хариулагсад өмнөх оноос 12.9 хувиар буурсан бол “*маш их нэмэгдсэн*” гэж хариулагсад 7.5 хувиар өсжээ. Авлигын түвшин “*өөрчлөгдөөгүй*” гэж хариулсан нь 2021 оноос 8.7 хувиар өссөн. Дээрх шинжилгээнээс харахад сүүлийн гурван жилийн хугацаанд авлигын түвшин өөрчлөгдөөгүй, нэмэгдсэн гэж хариулагсадын тоо их байсаар байгаа нь анхаарал татаж байна.

Дэд үзүүлэлт 3. Хууль хяналтын байгууллага дахь авлигын тархалтын цар хүрээ

Авлигын тархалтын цар хүрээний индекс 3.71 гарсан нь өмнөх оноосоо 0.26 пунктээр өссөн. Харин 2021 онд энэ үзүүлэлтийн индекс 3.45 гарч байжээ. Уг үзүүлэлт үнэлгээ сүүлийн гурван жилийн хугацаанд хэлбэлзэлж байна.

Зураг 13. Салбар, хүрээ, байгууллагад авлига тархсан цар хүрээ

Авлигын цар хүрээг тогтоохдоо дээрх 9 байгууллагын хүрээнд үнэлүүлсэн. Ингэхэд прокурор, шүүхийн байгууллагын авлигын цар хүрээ “их” буюу 4.07-4.15 баллаар үнэлэгдсэн. Харин цагдаагийн байгууллага, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, шүүхийн шинжилгээний байгууллага гэх мэт 7 байгууллагын авлигын түвшин “дунд зэрэг” гэж үнэлэгдсэн. Гэхдээ дурдсан гурван байгууллагын үнэлгээ их гэсэн үнэлгээ рүү нэлээд дөхсөн дүн гарсан. Тиймээс тэдгээр байгууллагын үйл ажиллагаанд анхаарал хандуулах шаардлагатай.

Хүснэгт 3. Хууль хяналтын салбар, хүрээ, байгууллага дахь авлигын тархалтын цар хүрээ

	Салбар, хүрээ	2020	2021	2022	Өөрчлөлт	«Их/ маш их» тархсан
1	Хил хамгаалах байгууллага	3.23	3.14	3.21	+0.07	44.7
2	Шүүх	3.90	3.73	4.15	+0.42	78.3
3	Прокурор	4.02	3.83	4.07	+0.24	77.6
4	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага	3.79	3.53	3.81	+0.28	61.4
5	Авлигатай тэмцэх байгууллага	3.59	3.26	3.41	+0.15	51.0
6	Шүүхийн шинжилгээний байгууллага	3.79	3.46	3.57	+0.11	61.1
7	Цагдаагийн байгууллага	3.92	3.59	3.97	+0.38	72.1
8	Тагнуулын байгууллага	3.56	3.20	3.53	+0.33	50.0
9	Иргэний харьяалал, шилжилт хөдөлгөөний газар	3.69	3.06	3.44	+0.38	51.9

Авлигын цар хүрээнд гарсан өөрчлөлтийг харахад үнэлэгдэн буй бүх байгууллагуудын авлигын түвшин (0.07-0.42 пунктээр) өссөн дүнтэй. Хил хамгаалах байгууллагын авлигын тархалтыг “маш их” болон “их” байна гэж үнэлэгсэд 44.7 хувьтай байхад бусад бүх байгууллагын үнэлгээ 50-иас дээш хувьтай гарчээ. Тодруулбал шүүх, прокурор, цагдаагийн байгууллага дахь авлига “их” байна гэсэн үнэлгээ 2021 оны үнэлгээнээс тус бүр 10-аас дээш хувиар нэмэгдсэн.

Дэд үзүүлэлт 4. Хууль хяналтын байгууллагын тодорхой үйл ажиллагаан дахь авлигын түвшин

Тодорхой үйл ажиллагаан дахь авлига тархсан байдлыг байгууллагуудаас гадна тэдгээрийг хуулиар хүлээсэн үйл ажиллагааны хүрээгээр үнэлүүлэхэд авлигын түвшний индекс 3.65 гарав. Энэ нь өмнөх оны дүнгээс 0.30 пунктээр нэмэгдсэн. Тодруулбал, тус үнэлгээний 2021 оны индекс 3.35, 2020 оны индекс 3.51 гарч байв.

Зураг 14. Авлигын түвшин тодорхой үйл ажиллагааны төрлөөр дундаж

Тайлбар: Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал (5-маш их, 4-их, 3- дунд, 2-бага зэрэг, 1-огт үгүй)

Хууль хяналтын байгууллагуудын тодорхой үйл ажиллагааны төрлүүд дэх авлигын түвшинг тодруулахад, 9 салбарт авлигын түвшин “дунд” хэмжээнд (3.17-3.91) байна гэж үнэлэгдсэн юм. Харин гэрч, хохирогчийг хамгаалах ажиллагаан дахь авлигын түвшинг “бага” хэмжээнд (2.97) гэж үнэлсэн. Үнэлэгдэн буй 10 салбарын үзүүлэлт өнгөрөгч оноос өссөн дүн ажиглагдсан.

Хүснэгт 4. Авлигын түвшин тодорхой үйл ажиллагааны төрөл 2020-2022

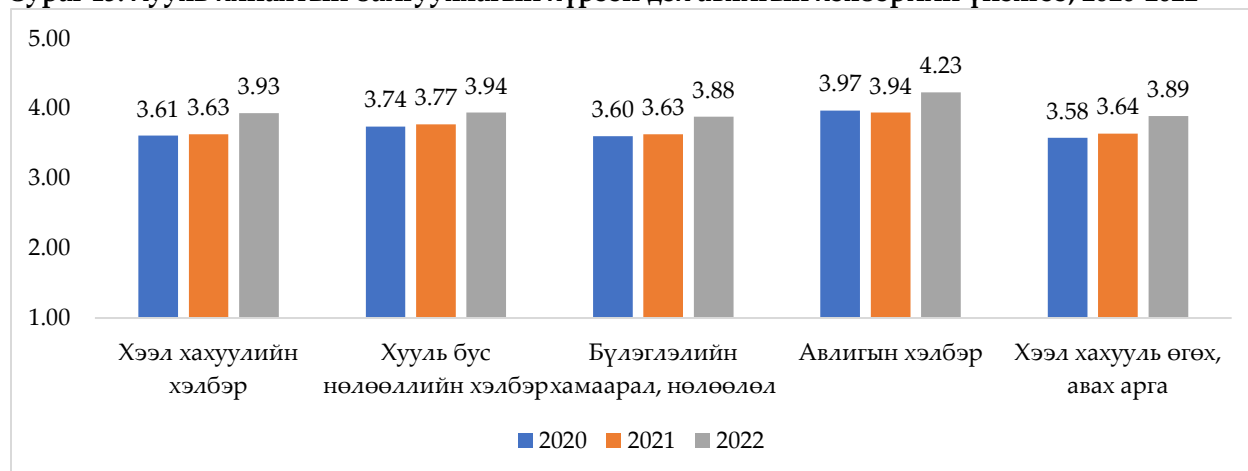
	Үйл ажиллагаа	2020	2021	2022	Өөрчлөлт
Авлига өссөн үйл ажиллагааны төрөл					
1	Шүүхийн шинжилгээ ажиллагаа	3.63	3.29	3.70	+0.41
2	Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаа	3.59	3.44	3.83	+0.39
3	Прокурорын хяналт	3.83	3.52	3.91	+0.39
4	Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаа	3.67	3.53	3.89	+0.36
5	Иргэний харьяалал, шилжилт, хөдөлгөөний бүртгэл	3.34	3.19	3.48	+0.29
6	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа	3.61	3.36	3.65	+0.29
7	Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагаа	3.57	3.51	3.77	+0.26
8	Гэрч, хохирогчийг хамгаалах ажиллагаа	2.65	2.71	2.97	+0.26
9	Эрүүгийн хэрэг шүүхэд таслан шийдвэрлэх ажиллагаа	3.83	3.52	3.78	+0.26
10	Хил хамгаалах ажиллагаа	3.10	3.10	3.17	+0.07

Шүүх, хууль хяналтын байгууллага доторх авлигын түвшинг үнэлүүлэхэд 2022 онд үйл ажиллагааны бүх төрөл өмнөх оноосоо 0.07-0.41 пунктээр өссөн дүнтэй байна. Гэрч, хохирогчийг хамгаалах ажиллагаа, хил хамгаалах ажиллагааны авлигын түвшин бусдаасаа “хамгийн багаар” үнэлэгдсэн ч сүүлийн гурван жилийн хугацаанд тасралтгүй өссөн үзүүлэлттэй. Шинжээчдийн зүгээс эл байдлыг тухайн салбарын хууль эрх зүйн орчныг сайжруулах, эл салбарт ажиллаж буй албан хаагчдад авлигын эсрэг соён гэгээрүүлэх арга хэмжээг тогтмол авч хэрэгжүүлэх, цаашлаад тус салбар дахь авлигын эрсдэлийн үнэлгээг тогтмол хийж үр дүнг олон нийтэд ил тод мэдээлж байхыг онцолж байв.

Шалгуур үзүүлэлт 2. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэр

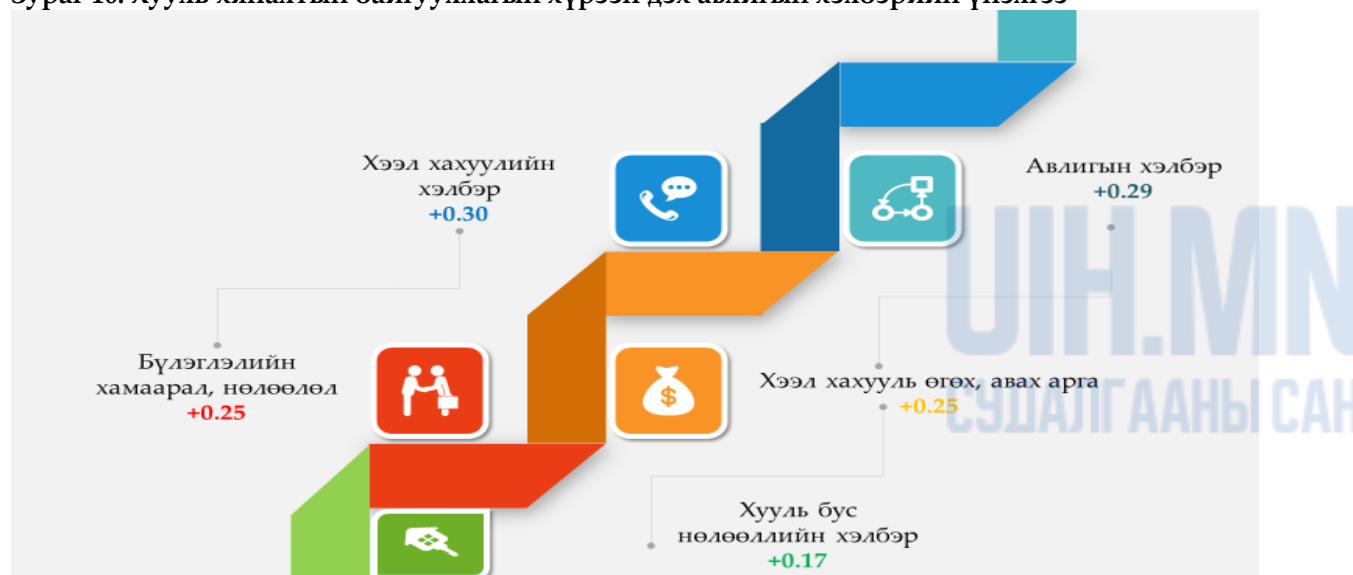
Хууль хяналтын байгууллагын хүрээний хоёр дахь шалгуур үзүүлэлт болох авлигын хэлбэрийн индекс 3.98 гарчээ. Уг үзүүлэлт 2021 онд 3.73, 2020 онд 3.71, 2019 гарч байжээ. Авлигын хэлбэрийн индекс сүүлийн 3 жилийн хугацаанд тасралтгүй өссөн. Энэ нь авч буй арга хэмжээ төдийлөн оновчтой бус байгааг илтгэж буй.

Зураг 15. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэрийн үнэлгээ, 2020-2022

Сүүлийн гурван жилийн хугацаанд авлигын хэлбэрийн үнэлгээ тасралтгүй өссөн дүр зураг ажиглагдлаа. 2022 оны төсөөллийн судалгааны индекс өмнөх онуудаасаа хамгийн их буюу 3.88-4.23 гарсан. Үүнийг нарийвчлан дүгнэвэл авлигын хэлбэр их буюу 4.23 гарсан бол хамгийн бага үнэлэгдсэн нь бүлэглэлийн хамарал, нөлөөлөл 3.88 үнэлэгджээ. Гэхдээ 3.88-3.94 баллаар үнэлэгдсэн 4 хэлбэрийн үнэлгээ бүгд «их» буюу 4 балл руу дөхсөн байгааг дурдах нь зүйтэй юм.

Зураг 16. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэрийн үнэлгээ

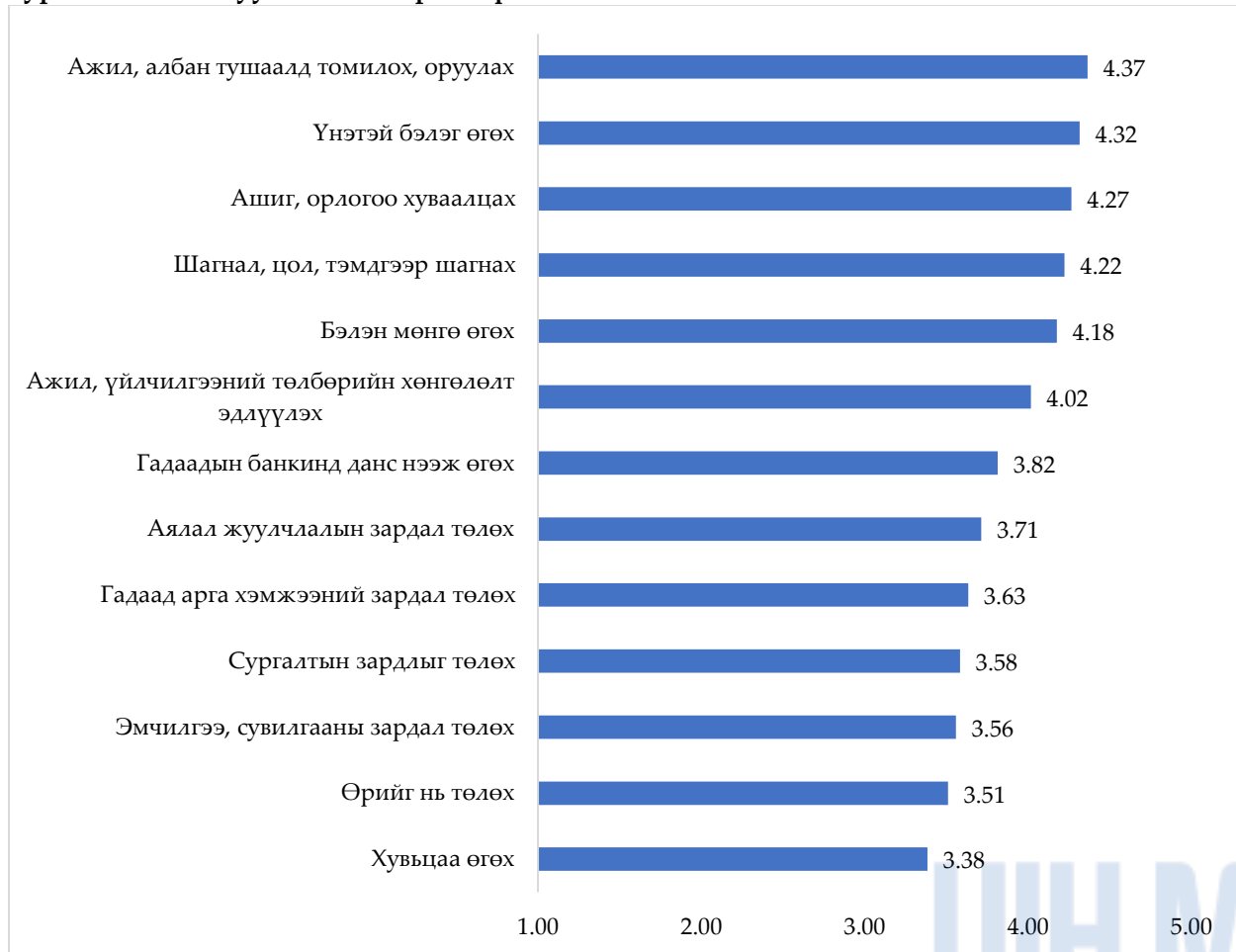

2022 оны судалгаагаар авлигын хэлбэрийг хэмжиж буй 5 дэд үзүүлэлт бүгд өмнөх оноосоо 0.17-0.30 пунктээр өссөн үзүүлэлттэй гарчээ. Эдгээр үзүүлэлтийг дээрх зурагт харууллаа.

Дэд үзүүлэлт 1. Хээл, хахуулийн хэлбэр

Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх хээл, хахуулийн хэлбэрийн 2022 оны индекс 3.93 гарчээ. Эл үзүүлэлт 2021 онд 3.63, 2020 онд 3.61, 2019 онд 3.80 гарч байв. Үүнээс үзэхэд энэ оны индекс өмнөх оноосоо 0.30 пунктээр өссөн байна.

Зураг 17. Хээл хахуулийн хэлбэрийн үнэлгээ

Тайлбар: Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал (5-маш их, 4-их, 3- дунд, 2-бага зэрэг, 1-огт үгүй)

Хууль хяналтын байгууллагын албан тушаалтнаар өөрт ашигтай, давуу байдал бий болгох шийдвэр гаргуулахад түгээмэл ашигладаг хэлбэрүүдийг 1-5 баллаар үнэлүүдсэн. Авлигын 13 хэлбэрээс бэлэн мөнгө өгөх, шагнал, цол тэмдгээр шагнах, үнэтэй бэлэг өгөх, ажил, албан тушаалд томилох, оруулах зэрэг 5 хэлбэр “их” байна. Үлдсэн 7 авлигын хэлбэр “дунд” хэмжээнд байна гэж хариулсан. Гэвч эдгээр 7 үзүүлэлтийн дунджийг харахад “их” үнэлгээнд тун дөхсөн байгааг дээрх зургаас харж болох юм.

Хүснэгт 5. Хээл хахуулийн хэлбэрийн үнэлгээ

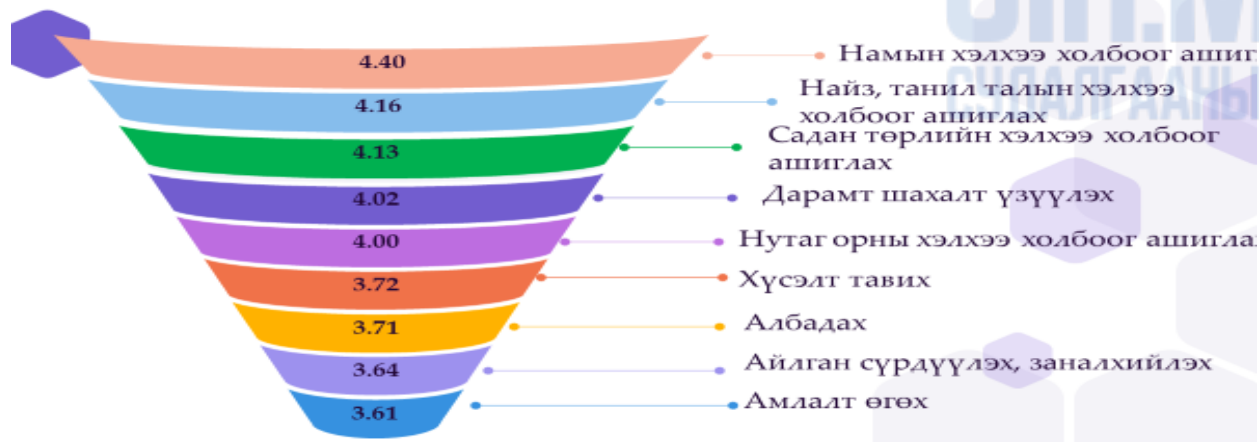
№	Хээл, хахуулийн хэлбэр	2020	2021	2022	Өөрчлөлт
	Өссөн хээл, хахуулийн хэлбэр				
1	Гадаадын банкинд данс нээж өгөх	3.4	3.06	3.82	0.76
2	Ашиг, орлогоо хуваалцах	3.84	3.82	4.27	0.45
3	Үнэтэй бэлэг өгөх	3.77	3.91	4.32	0.41
4	Хувьцаа өгөх	3.29	3.00	3.38	0.38
5	Шагнал, цол, тэмдгээр шагнах	4.09	3.85	4.22	0.37
6	Ажил, албан тушаалд томилох, оруулах	4.24	4.00	4.37	0.37
7	Ажил, үйлчилгээний төлбөрийн хөнгөлөлт эдлүүлэх	3.5	3.69	4.02	0.33
8	Гадаад арга хэмжээний зардал төлөх	3.41	3.34	3.63	0.29
9	Аялал жуулчлалын зардал төлөх	3.54	3.43	3.71	0.28
10	Бэлэн мөнгө өгөх	3.90	4.00	4.18	0.18
11	Өрийг нь төлөх	3.39	3.38	3.51	0.13
12	Эмчилгээ, сувилгааны зардал төлөх	3.26	3.48	3.56	0.08
13	Сургалтын зардлыг төлөх	3.13	3.51	3.58	0.07

2022 онд хээл хахуулийн нийт 13 хэлбэрүүдийн үнэлгээ бүгд 0.07-0.76 пунктээр өссөн. Энэ нь сүүлийн 4 жилийн судалгааны дүнтэй харьцуулан харахад хамгийн өндөр үзүүлэлт байв. Хэдийгээр энэ дүн бага хэмжээнд өссөн мэт боловч анхаарах шаардлагатай юм.

Дэд үзүүлэлт 2. Хууль бус нөлөөллийн хэлбэр

Хууль бус нөлөөллийн хэлбэрийн индекс энэ онд 3.94 гарчээ. Энэ нь өнгөрсөн оноос 0.17 пунктээр өссөн дүнтэй байна. Сүүлийн 3 гурван жилийн хугацаан дахь дүнг харьцуулан үзэхэд 2021 онд 3.77 гарсан бөгөөд 2020 онд 3.74, 2019 онд 3.86 байв.

Зураг 18. Хууль бус нөлөөллийн хэлбэр

Тайлбар: Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал (5-маш их, 4-их, 3- дунд, 2-бага зэрэг, 1-огт үгүй)

Судалгаанд хамрагдсан шинжээчид хууль бус нөлөөллийн 9 хэлбэрийг үнэлсэн бөгөөд 4 үзүүлэлт нь дунд, 5 үзүүлэлт нь “их” хэмээн үнэлэгдсэн. Үүнээс нутаг орны хэлхээ холбоог ашиглах, найз, танил талын хэлхээ холбоог ашиглах, садан төрлийн хэлхээ холбоог ашиглах зэрэг үзүүлэлтүүд “их” гэх үнэлгээнд тун дөхсөн. Харин намын хэлхээ холбоог ашиглах байдал “их” байна гэж тус тус үнэлжээ.

Хүснэгт 6. Хууль бус нөлөөллийн үнэлгээ

№		Нөлөөллийн хэлбэр	2020	2021	2022	Өөрчлөлт
1	Дунд	Айлган сүрдүүлэх, заналхийлэх	3.3	3.26	3.64	+0.38
2		Хүсэлт тавих	3.56	3.42	3.72	+0.30
3		Албадах	3.63	3.43	3.71	+0.28
4		Амлалт өгөх	3.68	3.50	3.61	+0.11
5	Их	Дарамт шахалт үзүүлэх	3.82	3.80	4.02	+0.22
6		Найз, танил талын хэлхээ холбоог ашиглах	3.87	3.97	4.16	+0.19
7		Садан төрлийн хэлхээ холбоог ашиглах	3.79	3.97	4.13	+0.16
8		Нутаг орны хэлхээ холбоог ашиглах	3.63	3.97	4.00	+0.03
9		Намын хэлхээ холбоог ашиглах	4.07	4.38	4.40	+0.02

Хууль бус нөлөөллийн үнэлгээг бүрдүүлж буй 9 үзүүлэлт 2022 онд 0.02-0.38 пунктээр өссөн. Сүүлийн гурван жилийн үнэлгээг харьцуулахад дарамт шахалт үзүүлэх, найз, танил тал, садан төрөл, нутаг орны, намын хэлхээ холбоог ашиглах зэрэг нөлөөллийн хэлбэрүүд тасралтгүй өсжээ.

Дэд үзүүлэлт 3. Хууль хяналтын байгууллага, улс төрийн нам, бүлэглэл, улс төр, бизнес, гэмт хэргийн бүлэглэлүүдийн харилцаа, хамаарал

Хууль хяналтын байгууллагын бүлэглэлийн хамаарал, нөлөөллийн үнэлгээ 3.88 гарч 2021 оноос 0.25 пунктээр өсжээ. Эл оны үнэлгээг сүүлийн 3 жилтэй харьцуулахад хамгийн өндөр нь байв.

Бүлэглэлүүдийн харилцаа, хамаарлын байдлыг шинжээчид үнэлэхдээ 3.34-4.38 хооронд үнэлсэн. Хууль хяналтын байгууллагын албан тушаалтнууд гэмт бүлэглэлийн эрхшээлд орсон гэх үзүүлэлт хамгийн бага буюу 3.34 баллаар үнэлэгдэв. Улс төрчид шүүх, хяналтын байгууллагын албан тушаалтнуудыг эрхшээлдээ оруулсан нь хамгийн өндөр буюу 4.38 баллаар үнэлэгджээ.

Зураг 19. Бүлэглэлүүдийн харилцаа, хамаарал, нөхцөл байдлын үнэлгээ

Тайлбар: Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал (5-маш их, 4-их, 3- дунд, 2-бага зэрэг, 1-огт үгүй)

Хүснэгт 7. Бүлэглэлүүдийн харилцаа, хамаарал, нөхцөл байдлын үнэлгээ

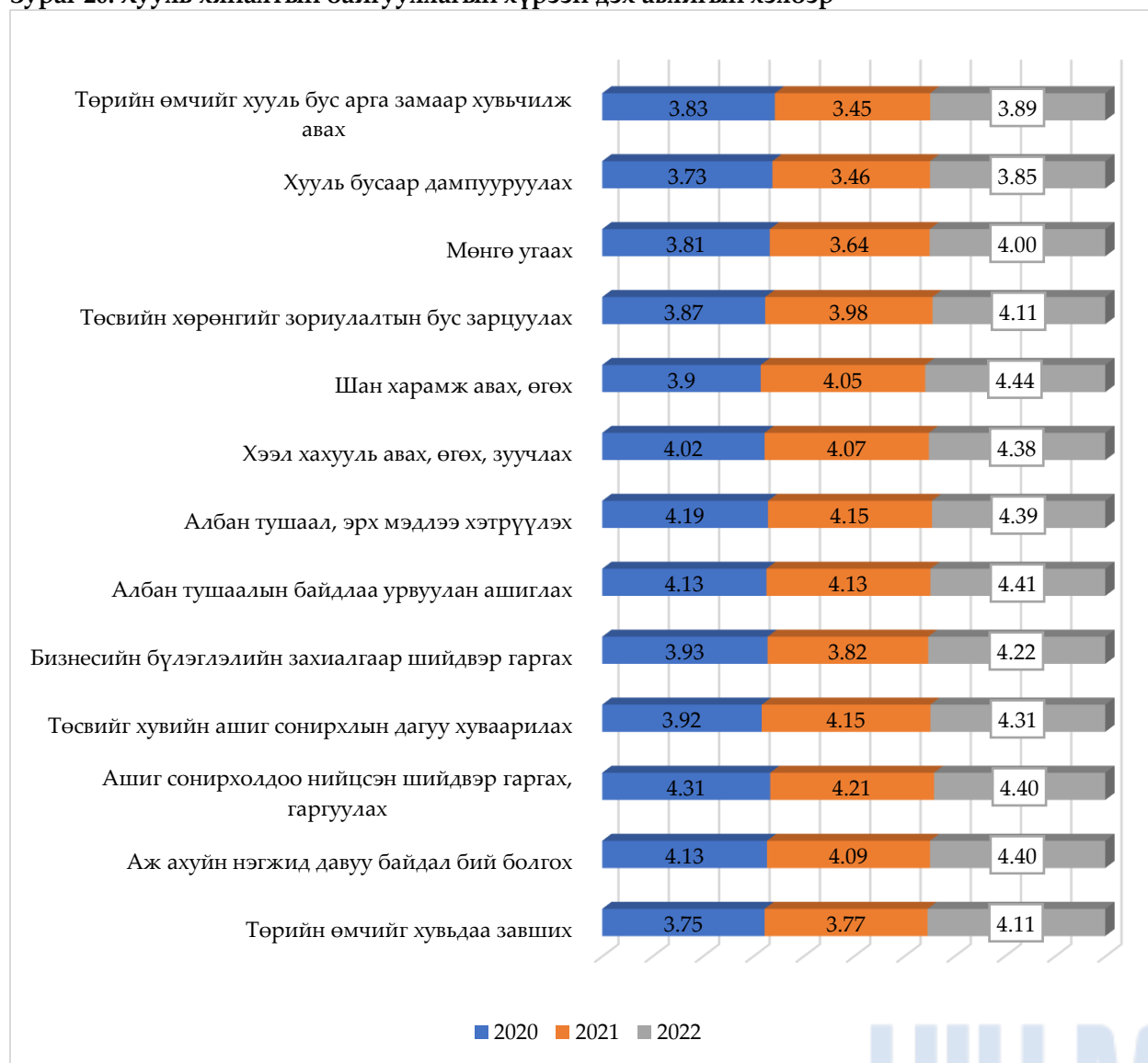
№	Бүлэглэлүүдийн харилцаа хамаарал		2020	2021	2022	Өөрчлөлт
1	Их	Улс төрчид шүүх, хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнуудыг эрхшээлдээ оруулсан	4.22	4.14	4.38	0.24
2		Хууль сахиулахын хүрээн дэх авлига илүү далд хэлбэрт шилжсэн	4.11	3.98	4.36	0.38
3		Улс төрчид шүүх, хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнуудтай хууль бус ашиг сонирхлоор нэгдсэн	4.03	3.97	4.35	0.38
4		Бизнес шүүх, хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнуудтай хууль бус ашиг сонирхлоор нэгдсэн	3.89	3.83	4.15	0.32
5		Бизнес бүлэглэл шүүх, хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнуудыг эрхшээлдээ оруулсан	3.75	3.96	4.02	0.06
6	Дунд	Хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнууд бизнес бүлэглэлийг эрхшээлдээ оруулсан	3.43	3.76	3.86	0.1
7		Шүүх/хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнууд улс төрчдийг эрхшээлдээ оруулсан	3.46	3.53	3.79	0.26
8		Гадны бизнесийн бүлэглэл Монголын хууль сахиулахын албан тушаалтнуудыг эрхшээлдээ оруулсан	3.31	3.35	3.66	0.31
9		Гадны улс төрийн бүлэглэл Монголын хууль сахиулахын албан тушаалтнуудыг эрхшээлдээ оруулсан	3.35	3.45	3.65	0.2
10		Гадны бизнесийн бүлэглэл Монголын хууль сахиулахын албан тушаалтнуудтай нэгдсэн	3.54	3.08	3.52	0.44
11		Хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнууд болон гэмт бүлэглэл нэгдсэн	3.14	3.17	3.40	0.23
12		Гадны улс төрийн бүлэглэл Монголын хууль сахиулахын албан тушаалтнуудтай нэгдсэн	3.12	3.09	3.40	0.31
13		Хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнууд гэмт бүлэглэлийн эрхшээлд орсон	3.04	3.22	3.34	0.12

Шинжээчдээр үнэлүүлсэн 13 бүлэглэлүүдийн харилцаа хамаарлаас 5 бүлэглэлийн хамаарал “их” байхад үлдсэн нь “дунд зэрэг” гэж үнэлэгдсэн. 2021 оны төсөөллийн судалгааны дүнгээр гадны бизнесийн бүлэглэл Монголын хууль сахиулахын албан тушаалтнуудтай нэгдсэн, хууль сахиулахын хүрээн дэх авлига илүү далд хэлбэрт шилжсэн зэрэг 6 бүлэглэлийн харилцаа хамаарлын үнэлгээ буурсан үзүүлэлттэй гарч байсан. Бидний энэ удаагийн судалгааны дүнд үнэлүүлэн буй бүлэглэлүүдийн үнэлгээ өнгөрөгч оноос 0.06-0.44 пунктээр өссөн байна.

Дэд үзүүлэлт 4. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэр

Хууль хяналтын байгууллагын авлигын хэлбэрийн индекс 4.23 гарлаа. Энэ нь 2021 оны төсөөллийн судалгааны дүнгээс 0.29 пунктээр өссөн үзүүлэлт юм. Энэ нь сүүлийн 5 жилийн судалгааны дүнтэй харьцуулан харахад хамгийн өндөр гарчээ.

Зураг 20. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэр

Тайлбар: Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал (5- маш их, 4-их, 3- дунд, 2-бага зэрэг, 1-огт үгүй)

Дээрх зургаас харахад хууль бусаар дампууруулах (3.85), төрийн өмчийг хууль бус арга замаар хувьчилж авах (3.89) байдал л “дунд зэрэг” хэмжээнд байна гэж үнэлэгдсэн. Харин үлдсэн авлигын хэлбэрүүд 4.00-4.40 баллын хооронд буюу “их” хэмжээнд байна гэжээ.

Зураг 21. Сүүлийн гурван жилийн хугацаанд тасралтгүй өссөн авлигын хэлбэр

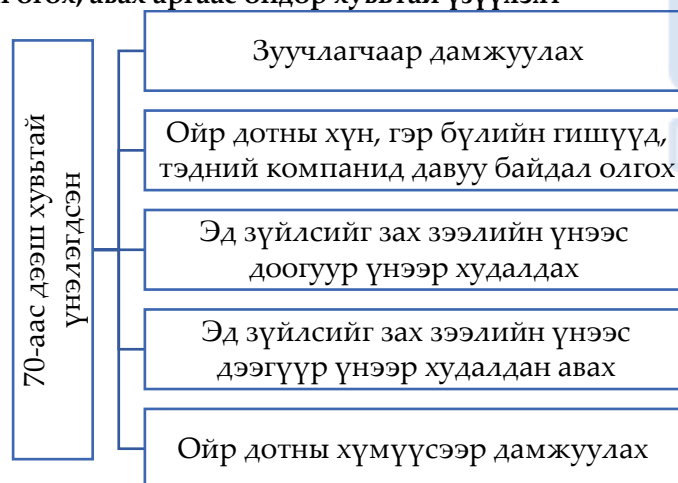

Сүүлийн 3 жилийн хугацаанд дээрх авлигын 4 хэлбэрийн үнэлгээ тасралтгүй өсжээ. Төрийн өмчийг хувьдаа завших, төсвийн хөрөнгийг зориулалтын бус зарцуулах хэлбэрүүд 2020-2021 онуудад “дунд зэрэг” хэмжээнд байна гэж үнэлэгдэж байсан бол 2022 оны судалгааны дүнгээр “их” байна гэж үнэлэгдсэн.

Дэд үзүүлэлт 5. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх хээл хахууль өгөх, авах арга

Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх хээл хахууль өгөх, авах аргуудыг хэрэглэсэн байдлын 2022 оны үнэлгээний индекс 3.89 гарч өмнөх оноос 0.25 пунктээр өссөн. Үнэлэгдэн буй бүх хээл, хахууль өгөх, авах аргуудыг судалгаанд оролцогчдын дийлэнх нь “их, маш их” гэсэн үнэлгээ өгсөн. Оролцогчдын 70-аас дээш хувь нь “их, маш их» гэж үнэлэгдсэн аргуудыг доорх зурагт харуулья.

Зураг 22. Хээл хахуул өгөх, авах аргаас өндөр хувьтай үзүүлэлт

Төсөөллийн судалгаагаар ойр дотны хүмүүсээр дамжуулах 75, зуучлагчаар дамжуулах, ойр дотны хүн, гэр бүлийн гишүүд, тэдний компанид давуу байдал олгох, эд зүйлсийг зах зээлийн үнээс доогуур үнээр худалдах, эд зүйлсийг зах зээлийн үнээс дээгүүр үнээр худалдан авах зэргийг тус бүр 76.3 хувь нь “их, маш их” гэж хариулжээ.

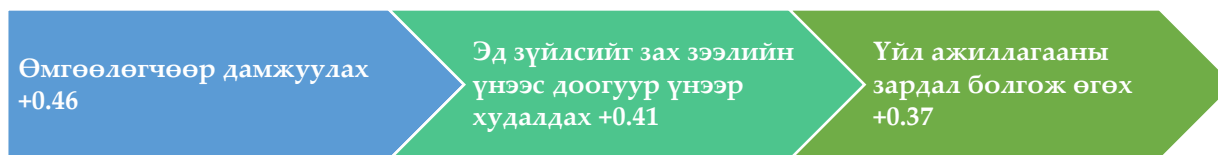
Зураг 23. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээнд хээл хахууль өгөх, авах аргуудын үнэлгээ

Тайлбар: Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал (5-маш их, 4-их, 3- дунд, 2-бага зэрэг, 1-огт үгүй)

Хээл, хахууль өгөх авах аргууд 2020-2021 оны судалгаануудад “дунд зэрэг” хэмжээнд байсан бол 2022 оны судалгаанд хэд хэдэн үзүүлэлт “их” байна гэж үнэлэгдлээ. Тухайлбал ойр дотны хүмүүсээр дамжуулах, зуучлагчаар дамжуулах, үйл ажиллагааны зардал болгож өгөх зэрэг юм. Үүнээс гадна биечлэн уулзаж өгч, авах хэлбэр 2021 оны судалгааны дүнгээс 0.03 пунктээр буурсан. Гэхдээ энэ дүн мэдэгдэхүйц байдлаар бодитой буурсан үзүүлэлт биш юм.

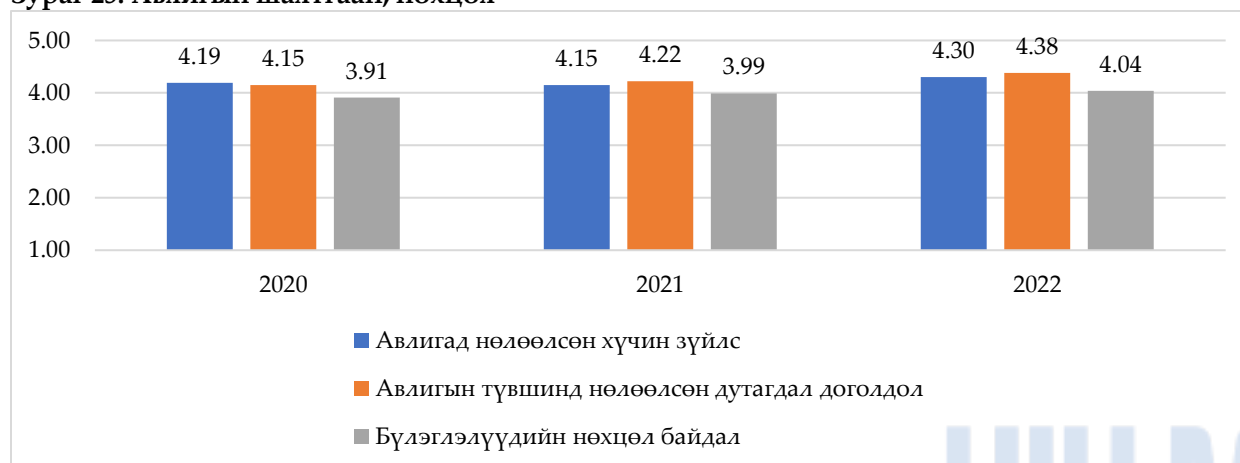
Зураг 24. Үнэлгээ хамгийн их өссөн хээл, хахууль өгөх, авах арга

Шалгуур үзүүлэлт 3. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын шалтгаан, нөхцөл

Шинжээчдийн төсөөллийн судалгаагаар, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын шалтгаан, нөхцөлийн үзүүлэлтийн индекс 4.27 гарч өнгөрсөн жилээс +0.13 пунктээр өссөн. Энэ нь сүүлийн 5 жилийн хугацаанд тасралтгүй өсч буй үзүүлэлт юм. Эл шалгуур үзүүлэлтийг 2020, 2021 оны судалгааны адилаар а) нөлөөлсөн хүчин зүйлс, б) түвшинд нөлөөлсөн дутагдал, доголдол в) бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал зэрэг гурван үзүүлэлтээр хэмжиж шинжилгээ хийв.

Зураг 25. Авлигын шалтгаан, нөхцөл

Авлигын шалтгаан, нөхцөлийг гаргаж буй 3 үзүүлэлт 2021 оны судалгааны дүнгээс өссөн. Тодруулбал, авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс 0.15, түвшинд нөлөөлсөн дутагдал доголдол 0.16, бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал 0.05 пунктээр өсжээ.

Дэд үзүүлэлт 1. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс
Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлсийн индекс тус онд 4.30 гарсан. Энэ үзүүлэлт сүүлийн жилүүдийн судалгааны дүнтэй харьцуулахад хамгийн өндөр дүн байв. 2021 оны төсөөллийн судалгааны дүнгээр 4.15 гарч, 2020 онд 4.19 гарч байжээ.

Хүснэгт 8. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс

№	Авлигын хэлбэр	Үгүй	Бага зэрэг	Дунд зэрэг	Их	Маш их	Мэдэхгүй
1	Албан тушаалын томилгоо (нам дотор болон төрийн албанд)	-	3.1	3.1	15.4	76.9	1.5
2	УИХ-ын хууль санаачлах, тогтоох, хэрэгжилтэд нь хяналт тавих үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил	1.5	3.1	7.7	40.0	41.5	6.2
3	Засгийн газрын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил	1.5	1.5	7.7	33.8	50.8	4.6
4	Хууль хяналтын байгууллагын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил	1.5	1.5	9.2	43.1	40.0	4.6
5	Хуулийн байгууллагын шийдвэр гаргах үйл явц	1.5	3.1	13.8	46.2	30.8	4.6
6	Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны зохион байгуулалт	1.5	1.5	16.9	35.4	43.1	1.5

Авлигад нөлөөлсөн дээрх хүчин зүйлсийг судалгаанд оролцогчдын дийлэнх нь их болон маш их нөлөөлсөн гэж үзжээ. Энэ удаагийн судалгаанд албан тушаалын томилгоо (нам дотор болон төрийн албанд), засгийн газрын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчлийг “маш их” нөлөөлсөн гэж үзсэн шинжээчдийн хувь нэлээдгүй өсжээ.

Хүснэгт 9. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлсийн үнэлгээ

№	Нөлөөлж буй хүчин зүйлс	2020	2021	2022	Өөрчлөлт
1	Засгийн газрын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил	4.19	4.25	4.37	0.12
2	Албан тушаалын томилгоо (нам дотор болон төрийн албанд)	4.47	4.63	4.69	0.06
3	Хууль хяналтын байгууллагын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил	4.03	4.17	4.24	0.07
4	Хуулийн байгууллагын шийдвэр гаргах үйл явц	3.97	3.88	4.06	0.18
5	Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны зохион байгуулалт	4.02	3.87	4.19	0.32
6	УИХ-ын хууль санаачлах, тогтоох, хэрэгжилтэд нь хяналт тавих үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил	4.14	4.13	4.25	0.12

2021 онд хуулийн байгууллагын шийдвэр гаргах үйл явц, төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны зохион байгуулалт, УИХ-ын хууль санаачлах, тогтоох, хэрэгжилтэд нь хяналт тавих үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил зэрэг хүчин зүйлс бууралттай гарч байсан. Гэтэл энэ оны судалгаагаар эдгээр 3 үзүүлэлт ч гэсэн 0.12-0.32 пунктийн өсөлттэй байна.

Дэд үзүүлэлт 2. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албан дахь дутагдал, доголдол

Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албаны алдаа дутагдал, догоддлын индекс 4.38 гарч өмнөх оноос 0.16 пунктээр өссөн. Тус пункт 2021 онд 4.22 гарч, 2020 онд 4.15 гарсан байв.

Зураг 26. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албан дахь дутагдал, доголдол

Тайлбар: Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал (5-маш их, 4-их, 3- дунд, 2-бага зэрэг, 1-огт үгүй)

Авлигын түвшинд нөлөөлж буй дутагдал, догоддлуудад “их” буюу 4.15-4.52 баллын хооронд үнэлсэн. Тухайлбал, хууль, журам зөрчсөн албан тушаалтанд хариуцлага хүлээлгэдэггүй байдал, хүнд суртал, олон шат дамжлага, давхардал, хийдэл, албан хаагчийн цалин, орон сууц, нийгмийн баталгаа хангалтгүй байдалд хамгийн өндөр үнэлгээ өгчээ.

Хүснэгт 10. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албан дахь дутагдал, доголдол

№	Нөлөөлж буй алдаа дутагдал, доголдлууд	2020	2021	2022	Өөрчлөлт
Өссөн үзүүлэлтүүд					
1	Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн доголдол	4.25	4.13	4.40	+0.27
2	Олон шат дамжлага, давхардал, хийдэл	4.10	4.44	4.48	+0.04
3	Албан хаагчийн цалин, орон сууц, нийгмийн баталгаа хангалтгүй	4.03	4.45	4.48	+0.03
4	Төрийн үйлчилгээний хүртээмж муу	3.85	4.16	4.17	+0.01
Буурсан үзүүлэлт					
5	Шийдвэр гаргах ажиллагааны ил тод байдал дутмаг	4.22	4.63	4.45	-0.18
6	Албан тушаалтны үзэмжээр асуудлыг шийдвэрлэх боломж	4.27	4.47	4.32	-0.15
7	Мэдээлэл нээлттэй, ил тод бус	4.17	4.45	4.30	-0.15
8	ТАХ-ийн ур чадвар дутмаг	4.05	4.27	4.15	-0.12
9	Төсвийн хөрөнгийн төлөвлөлт, зарцуулалтад тавих хяналт сул	4.08	4.44	4.34	-0.1

2021 оны судалгаанд дээрх алдаа дутагдал, доголдлуудаас төрийн албан хаагчийн ёс зүйн доголдлын үнэлгээ буурсан үзүүлэлттэй байсан бол энэ оны судалгаанд 5 үзүүлэлт **0.1-0.18 пунктээр** буурчээ. Энэ нь бага тоо мэт боловч өнгөрсөн жилийн үйл ажиллагаа үр дүнтэй байсныг илтгэж байна. Хууль, хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинд нөлөөлж буй дутагдал, доголдлыг өссөн үзүүлэлтийг дараах байдлаар танилцуулж байна.

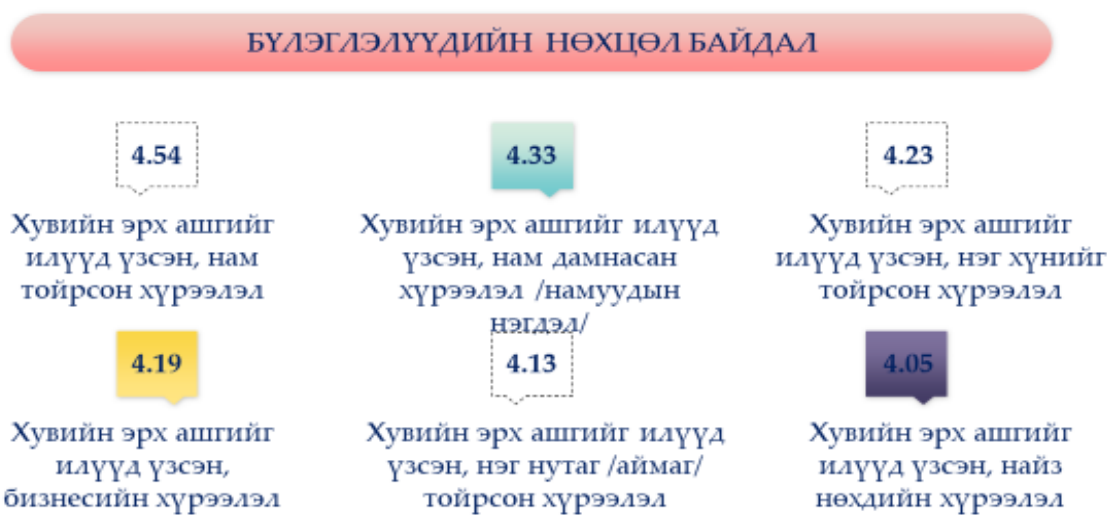
Зураг 27. Дутагдал, доголдлын өсөлт, бууралт

2022 оны төсөөллийн судалгааны дүнгээр 4 үзүүлэлт 0.01-0.27 пунктээр өссөн байна. Түүнээс төрийн үйлчилгээний хүртээмж 0.01, албан хаагчийн цалин, орон сууц, нийгмийн баталгаа хангалтгүй 0.03, олон шат дамжлага, давхардал хийдэл 0.04, төрийн албан хаагчийн ёс зүйн доголдол 0.27 пунктээр тус тус өссөн. Тиймээс эдгээр үзүүлэлтэд анхааран арга хэмжээгээ үргэлжлүүлэн авах шаардлагатай.

Дэд үзүүлэлт 3. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал
Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдлын индекс 2022 онд 4.04 гарч өмнөх оноос 0.05 пунктээр өссөн. Эл үзүүлэлт мөн адил сүүлийн 5 жилийн хугацаанд тасралтгүй өсөж байна.

Зураг 28. Хууль хяналтын хүрээн дэх бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал

Тайлбар: Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал (5-маш их, 4-их, 3- дунд, 2-бага зэрэг, 1-огт үгүй)

Шинжээчид дээрх 6 бүлэглэлийн нөхцөл байдлыг “их” байна гэж үнэлсэн бөгөөд эдгээр үзүүлэлтүүд 4.05-4.54 баллын хооронд үнэлэгдэв. Үүнээс хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн нам тойрсон хүрээллийн үнэлгээ арай өндөр гарч маш их байна гэсэн үнэлгээнд дөхжээ. Харин нийтийн эрх ашгийн төлөө бий болсон хүрээлэлд авлига бага (2.75) байна гэж үнэлэгдлээ.

Зураг 29. Хууль хяналтын хүрээн дэх бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал

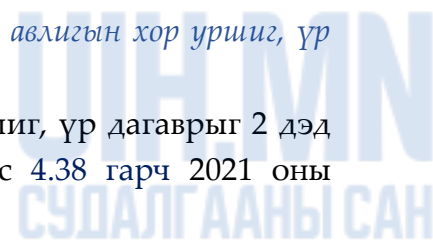

Тайлбар: Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал (5-маш их, 4-их, 3- дунд, 2-бага ээрэг, 1-огт үгүй)

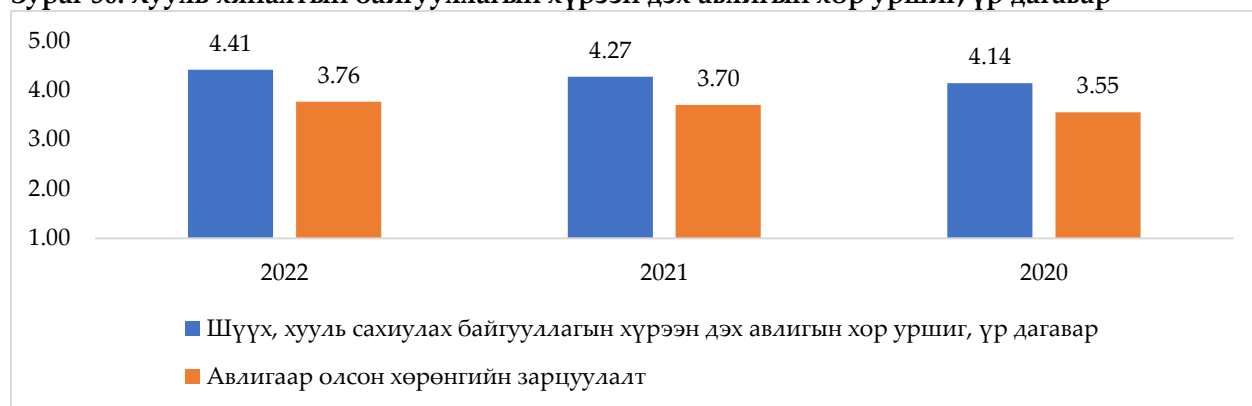
Хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн, бизнесийн хүрээлэл, нам дамнасан хүрээлэл /намуудын нэгдэл/, нэг нутаг /аймаг/ тойрсон хүрээлэл, найз нөхдийн хүрээллийн үнэлгээ сүүлийн гурван жилийн хугацаанд тасралтгүй өссөн байна. Харин энэ удаагийн судалгаагаар хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн, нэг хүнийг тойрсон хүрээлэл, нам тойрсон хүрээлэл, нийтийн эрх ашгийн төлөө бий болсон хүрээллийн үнэлгээ 0.01-0.41 пунктээр буурчээ.

Шалгуур үзүүлэлт 4. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор уршиг, үр дагавар

Хууль, хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор уршиг, үр дагаврыг 2 дэд үзүүлэлтийн хүрээнд шинжилдэг бөгөөд энэ оны индекс 4.38 гарч 2021 оны судалгаанаас 0.10 пунктээр өслөө.

Зураг 30. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор уршиг, үр дагавар

Шүүх, хууль сахиулах байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор уршиг, үр дагавар, авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалтын индексийг гарган сүүлийн гурван жилийн судалгааны дүнтэй харьцуулахад үзүүдэлт жил ирэх тусам өссөн дүр зураг ажиглагдлаа. Гэхдээ энэ өсөлтийн хэмжээ их биш боловч тогтвортойгоор өсч байна.

Дэд үзүүлэлт 1. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор уршиг, үр дагавар
Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор уршиг, үр дагаврын индекс 4.41 гарч 2021 оныхоос +0.14 пунктээр өссөн байна.

Хүснэгт 11. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээний авлигын улмаас учирсан хор уршиг, сөрөг үр дагаврын түвшин

№	Хор уршиг, үр дагавар	2022
1	Ядуурал нэмэгдсэн	4.63
2	Өмч хөрөнгийн тэгш бус байдал нэмэгдсэн	4.62
3	Улс орны эдийн засгийн хүч чадал суларсан	4.60
4	Гадаадын хөрөнгө оруулалт буурсан	4.55
5	Төрийн албаны чадавх суларсан	4.52
6	Иргэдийн хууль сахиулах байгууллагад итгэх итгэл буурсан (“инфляцийн” оронд нэмсэн)	4.51
7	Монгол Улсын нэр хүнд олон улсын түвшинд унасан	4.42
8	Шударга ёс алдагдсан	4.49
9	Хуулийн хэрэгжилт суларсан	4.38
10	Ёс суртахууны үнэт зүйлс алдагдсан	4.38
11	Хүний эрхийн зөрчил нэмэгдсэн	4.37
12	Ажилгүйдэл нэмэгдсэн	4.37
13	Гадаадын зээл тусламжийн үр ашиг буурсан	4.33
14	Байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл нэмэгдсэн	4.16
15	Нийгмийн дэг журам алдагдсан	4.09
16	Гэмт хэрэг нэмэгдсэн	4.08

Авлигын хор уршиг, үр дагавар нь *нэгд*, ядуурал нэмэгдсэн, *хоёрт*, өмч хөрөнгийн тэгш бус байдал нэмэгдсэн, *гуравт*, улс орны эдийн засгийн хүч чадал суларсан, *дөрөвт*, гадаад хөрөнгө оруулалт буурсан, *тавд*, төрийн албаны чадавх суларсан зэрэг үзүүлэлтүүд эрэмбэлэгдэж байна. Маш их нэмэгдсэн гэсэн үнэлгээнд оруулж болохуйц эдгээр үзүүлэлтүүд нь ард иргэд, улс орны эдийн засагтай холбоотой байгааг дээрх хүснэгтээс харж болох юм.

Хүснэгт 12. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээний авлигын улмаас учирсан хор уршиг, сөрөг үр дагаврын түвшин

№	Авлигын улмаас учирсан хор уршиг, сөрөг үр дагаврын түвшин	2020	2021	2022	Өөрчлөлт
Өссөн үзүүлэлтүүд					
1	Гэмт хэрэг нэмэгдсэн	3.92	3.62	4.08	0.46
2	Ажилгүйдэл нэмэгдсэн	3.98	4.05	4.37	0.32
3	Өмч хөрөнгийн тэгш бус байдал нэмэгдсэн	4.28	4.35	4.62	0.27
4	Монгол Улсын нэр хүнд олон улсын түвшинд унасан	4.15	4.19	4.42	0.23
5	Гадаадын хөрөнгө оруулалт буурсан	4.07	4.32	4.55	0.23
6	Ядуурал нэмэгдсэн	4.03	4.43	4.63	0.2
7	Улс орны эдийн засгийн хүч чадал суларсан	4.24	4.44	4.60	0.16
8	Төрийн албаны чадавх суларсан	4.26	4.38	4.52	0.14
9	Хүний эрхийн зөрчил нэмэгдсэн	4.09	4.23	4.37	0.14
10	Гадаадын зээл тусламжийн үр ашиг буурсан	3.98	4.20	4.33	0.13
11	Иргэдийн хууль сахиулах байгууллагад итгэх итгэл буурсан (“инфляцийн” оронд нэмсэн)	4.38	4.42	4.51	0.09
12	Хуулийн хэрэгжилт суларсан	4.27	4.29	4.38	0.09
13	Байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл нэмэгдсэн	4.10	4.08	4.16	0.08
Буурсан үзүүлэлт					
14	Нийгмийн дэг журам алдагдсан	3.94	4.26	4.09	-0.17
15	Ёс суртахууны үнэт зүйлс алдагдсан	4.24	4.46	4.38	-0.08
16	Шударга ёс алдагдсан	4.29	4.52	4.49	-0.03

Авлигын улмаас учирсан хор уршиг, сөрөг үр дагаврууд сүүлийн гурван жилийн хугацаанд тасралтгүй өссөн. Шинжээчид авлигаас үүдэлтэйгээр хууль хяналтын байгууллагуудад их хэмжээний (4.08-4.63) хор уршиг, сөрөг үр дагаврууд гарсан хэмээн үзсэн. Эдгээр үр дагаваруудаас 13 үзүүлэлт нь сүүлийн жилд 0.08-0.46 пунктээр өссөн байна. Харин нийгмийн дэг журам алдагдсан (-0.17), ёс суртахуун үнэт зүйлс алдагдсан (-0.08), шударга ёс алдагдсан зэрэг сөрөг үр дагаврууд(-0.03) пунктээр буурчээ. Хамгийн их өссөн үзүүлэлтийг доорх зурагт харуулья.

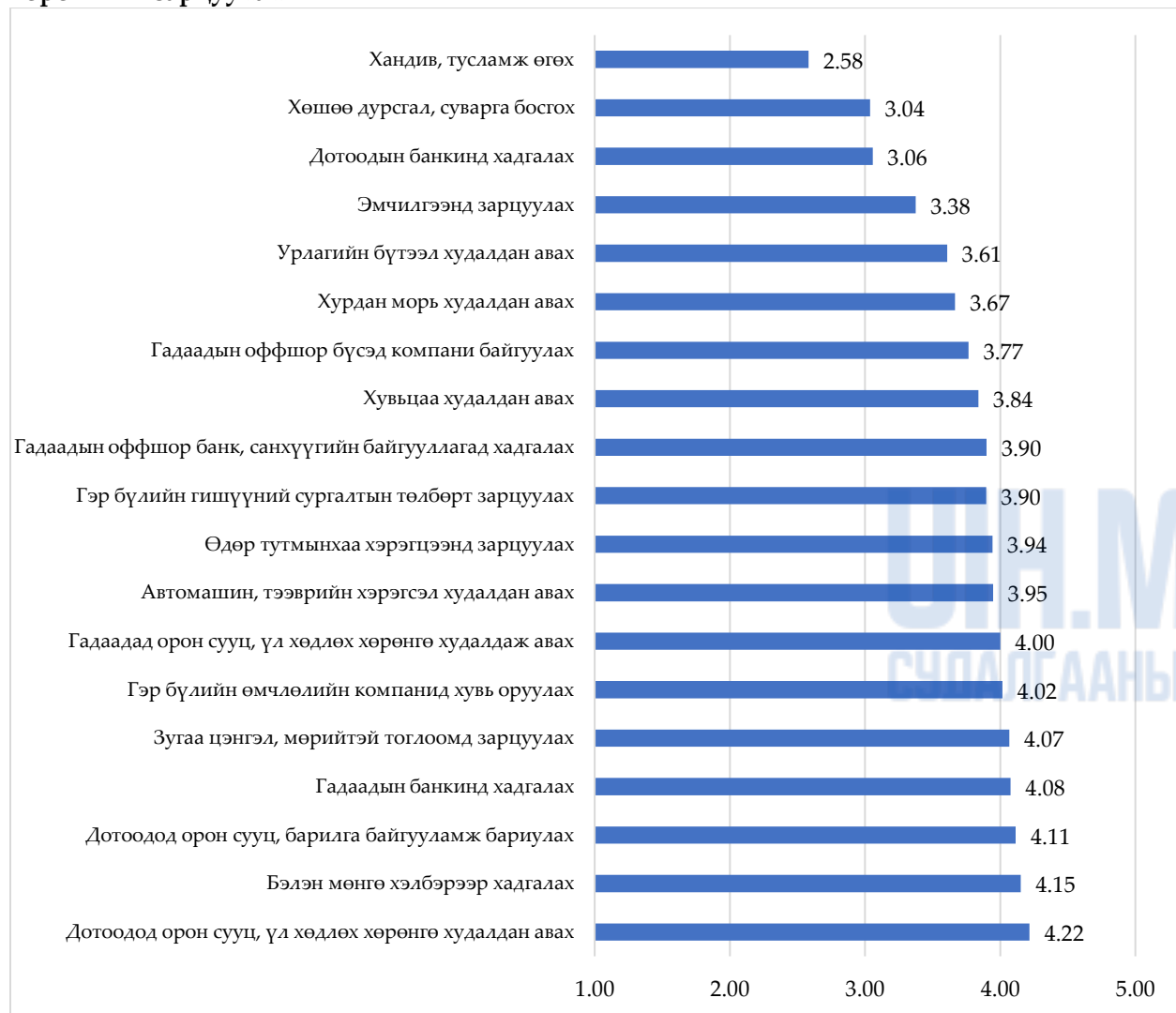

Дэд үзүүлэлт 2. Авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт

Авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалтын талаарх үнэлгээний индекс 2022 онд 3.76 гарч өмнөх оноосоо 0.06 пунктээр өссөн. Эл үзүүлэлт мөн адил сүүлийн гурван жилийн хугацаанд өсөж байна.

Авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалтыг бусад үзүүлэлтийн адилаар 1-5 баллаар үнэлүүлсэн бөгөөд 2022 оны төсөөллийн судалгааны үр дүнг доорх зургаас авч үзье.

Зураг 31. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээнд дэх албан тушаалтнууд авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт

Энэ оны судалгааны дүнгээс харахад хандив, тусламж өгөх байдал 2.58 буюу бага байдаг гэжээ. Хөшөө дурсгал, суварга босгох, эмчилгээнд зарцуулах, урлагийн бүтээл авах, хурдан морь худалдан авах зэрэг 11 үзүүлэлтийн үнэлгээ 3.04-3.95 баллын хооронд буюу дунд хэмжээнд байна гэж үнэлэгдсэн. Албан тушаалтнууд авлигаар олсон хөрөнгөө дотоодод орон сууц, үл хөдлөх хөрөнгө худалдан авах 4.22, бэлэн мөнгө хэлбэрээр хадгалах 4.15, дотоодод орон сууц, барилга байгууламж бариулах 4.11, гадаадын банкинд хадгалах 4.08 зэрэг 7 хэлбэрээр “их” хэмжээнд зарцуудаг хэмээн хариуллаа.

Хүснэгт 13. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээнд дэх албан тушаалтнууд авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт буурсан хэлбэр

	2020	2021	2022	Өөрчлөлт
Бэлэн мөнгө хэлбэрээр хадгалах	3.71	4.22	4.15	-0.07
Дотоодод орон сууц, барилга байгууламж бариулах	4.14	4.14	4.11	-0.03
Хурдан морь худалдан авах	3.81	3.81	3.67	-0.14
Зугаа цэнгэл, мөрийтэй тоглоомд зарцуулах	3.63	4.16	4.07	-0.10
Хандив, тусламж өгөх	2.65	2.98	2.58	-0.40

Эл үзүүлэлтэд хамаарах 19 дэд үзүүлэлтээс 5 үзүүлэлтийн үнэлгээ нь 2021 оны судалгааны дүнтэй харьцуулахад 0.03-0.40 пунктийн хооронд буурсан дүнтэй. Үүнээс хандив, тусламж өгөх байдал хамгийн их бууралттай буюу 0.40 пунктээр буурчээ. Эдгээр бууралтын байдал хэдийгээр бага мэт боловч сайшаалтай зүйл юм.

Хүснэгт 14. Хууль хяналтын байгууллагын хүрээнд дэх албан тушаалтнууд авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт өссөн хэлбэр

	2020	2021	2022	Өөрчлөлт
Өдөр тутмынхаа хэрэгцээнд зарцуулах	2.96	3.87	3.94	0.07
Дотоодын банкинд хадгалах	3.02	3.04	3.06	0.02
Гадаадын банкинд хадгалах	3.82	3.61	4.08	0.47
Гадаадын оффшор банк, санхүүгийн байгууллагад хадгалах	3.66	3.66	3.90	0.24
Гадаадын оффшор бүсэд компани байгуулах	3.57	3.32	3.77	0.45
Хувьцаа худалдан авах	3.55	3.71	3.84	0.13
Автомашин, тээврийн хэрэгсэл худалдан авах	3.74	3.94	3.95	0.01
Дотоодод орон сууц, үл хөдлөх хөрөнгө худалдан авах	4.02	4.18	4.22	0.03
Гадаадад орон сууц, үл хөдлөх хөрөнгө худалдаж авах	3.78	3.81	4.00	0.19
Урлагийн бүтээл худалдан авах	3.48	3.60	3.61	0.01
Гэр бүлийн өмчлөлийн компанид хувь оруулах	3.93	4.00	4.02	0.02

Гэр бүлийн гишүүний сургалтын төлбөрт зарцуулах	3.56	3.83	3.90	0.07
Эмчилгээнд зарцуулах	3.24	3.33	3.38	0.05
Хөшөө дурсгал, суварга босгох	3.02	3.00	3.04	0.04

2022 оны судалгааны дүнгээс харахад нийт 14 үзүүлэлт өнгөрөгч оноос 0.01-0.47 пунктээр өссөн үзүүлэлтэй. Эдгээр 14 үзүүлэлтээс 10 үзүүлэлт нь сүүлийн гурван жилийн турш тогтмол өсжээ. Авлигаар олсон хөрөнгөө зарцуулсан байдлын үнэлгээ байнгын өсөлттэй гарч байгаа нь анхаарал татаж байна.

ГУРАВ. БУСАД ҮЗҮҮЛЭЛТ

Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинг тодорхойлохдоо үйл ажиллагааны явцад зарцуулж буй авлигын хэмжээ болон авлигыг бууруулах арга замын талаарх өнөөгийн бодит нөхцөлийг шинжээчдээр тодорхойлуулахыг зорив.

Хээл, хахуульд зарцуулж буй авлигын хэмжээ

Үйл ажиллагааны явцад зарцуулж буй авлигын хувийг энэ удаа 2020 оны судалгааны адилаар тодорхойлуулаагүй, авлигад зарцуулж буй мөнгөний хэмжээг тодорхойлуулсан болно. Шинжээчдийн таамаглал буюу төсөөллөөр уг асуултад хариулт авсан болохыг тэмдэглэж байна.

Хүснэгт 15. Авлигад зарцуулсан мөнгөний хэмжээ, зорилгоор, сая төгрөгөөр

Авлигад зарцуулсан мөнгөний зорилгын төрөл	Мөнгөний хэмжээ /сая.төг/						Мэдэхгүй
	1 сая хүртэл	1 - 5 сая	5 - 10 сая	10 - 20 сая	20 - 50 сая	50 < сая	
Ажил, албан тушаалд ороход	1.5	9.2	24.6	12.3	12.3	21.5	18.5
Ашиг сонирхолдоо нийцсэн хууль тогтоомж, шийдвэр гаргуулахад	1.5	-	12.3	4.6	16.9	38.5	26.2
Шүүхэд хэргийг хэрэгсэхгүй болгоход	1.6	-	7.8	4.7	23.4	35.9	26.6
Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах шатанд хэргийг хэрэгсэхгүй болгоход	-	1.5	16.9	15.4	18.5	26.2	21.5
Эрүүгийн хэрэг үүсгэхэд	-	-	12.3	16.9	16.9	13.8	40.0
Гэмт хэрэг, зөрчлийг нуун дарагдуулахад	-	-	15.4	12.3	12.3	23.1	36.9
Хуурамч бичиг баримт үйлдэхэд	1.5	4.6	10.8	16.9	18.5	12.3	35.4

Хээл хахуульд өгч буй мөнгөн дүнгийн талаарх төсөөллийг асуухад ашиг сонирхолдоо нийцсэн хууль тогтоомж, шийдвэр гаргуулахад, шүүхэд хэргийг хэрэгсэхгүй болгох, хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах шатанд хэргийг хэрэгсэхгүй болгох, гэмт хэрэг, зөрчлийг нуун дарагдуулахад 50-аас дээш сая төгрөг зарцуулдаг гэж судалгаанд оролцогчдын олонх нь хариулжээ. Харин судалгаанд оролцогч дөрвөн шинжээч тутмын нэг нь ажил, албан тушаалд ороход 5-10 саяыг зарцуулдаг гэж үзсэн.

Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигатай тэмцэх үйл ажиллагаа

Авлигыг бууруулах арга зам бол түүнийг арилгах гарцыг тодорхойлох явдал юм. Хууль, хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигыг бууруулах арга замыг судалгаанд оролцогчдоос нээлттэй асуулгын хэлбэрээр асууж тодрууллаа. Ингэхдээ шинжээчдийн илэрхийлсэн санал бодлыг ижил төсөөтэй утгаар нь бүлэглэн нэгтгэсэн.

Хүснэгт 16. Авлигыг бууруулахад шаардлагатай арга хэмжээ, хувиар

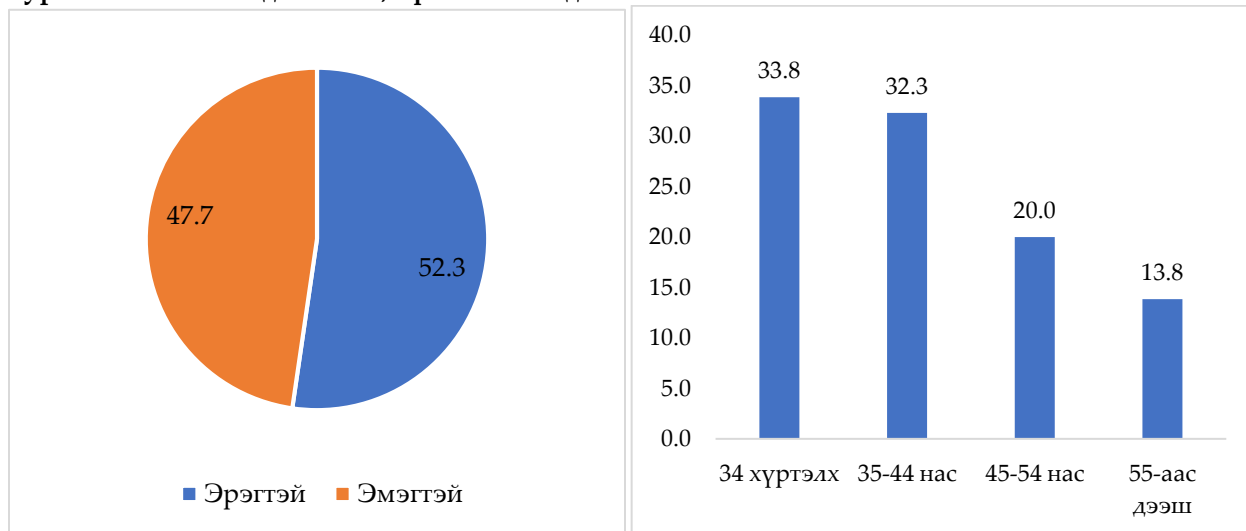
Код		Давтамж	Хувь	Т/хувь
1	Хуулийн зохицуулалтыг цогцоор нь шийдвэрлэх	5	4.7	8.3
2	Авлига байдаг л зүйл гэдэг ойлголтыг үндсээр нь халах	3	2.8	5.0
3	Авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн хүлээх шийтгэлийг өөрчлөх /чангатгах, цаазын ял оноох, төрийн алба, хууль хяналтын байгууллагад ажиллах эрхийг нь хасах/	16	15.1	26.7
4	Төрийн албаны хүнд суртлыг арилгах	1	0.9	1.7
5	Намын хэлхээ холбоог арилгах	4	3.8	6.7
6	Шат шатны хяналтыг сайжруулах	7	6.6	11.7
8	Цалин нэмэгдүүлэх	7	6.6	11.7
9	Төрийн албаны боловсон хүчинг шинэ залуучуудаар нэмэгдүүлэх	6	5.7	10.0
10	Хууль эрх зүйн хэрэгжилт муу, орчинг сайжруулах	13	12.3	21.7
11	Авлигын хөрөнгийн эд хөрөнгийг тодорхой болгох, ойр дотны хүмүүсийг шалгаж эд хөрөнгийг хураах	3	2.8	5.0
13	Улс төрийн томилгоог хасах	1	0.9	1.7
14	Ухамсарыг сайжруулах арга хэмжээ авах	6	5.7	10.0
15	Ядуурал, тэтгэмжийг бууруулах	3	2.8	5.0
17	Авлигын талаарх мэдээллийг олон нийтэд мэдээлэх	11	10.4	18.3
18	Хуулийн дагуу шийдвэрлэх	2	1.9	3.3
19	АТГ, хууль хяналтын байгууллагын үйл ажиллагаагаа сайжруулах, хараат бус байдлыг нэмэгдүүлэх	5	4.7	8.3
21	Байгууллагад ёс зүйн менежментийн иж бүрэн тогтолцоог бий болгох	10	9.4	16.7
25	Эрх бүхий албан хаагчийн томилгооны холбоо хамаарлын судалгааг хөндлөнгөөс хийж хянадаг байх	1	0.9	1.7
29	Нэг хэрэгт зарцуулах цаг хугацааг олгож, бодитоор дүгнэх боломжийг бүрдүүлэх	1	0.9	1.7
30	Гүйцэтгэх ажиллагааны цар хүрээг өргөжүүлэх	1	0.9	1.7
НИЙТ		106	100.0	176.7

Шинжээчдийн зүгээс санал болгосон авлигыг бууруулах арга замыг эрэмбэлэн үзвээс авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн хүлээх шийтгэлийг өөрчлөх (15.1%), хууль эрх зүйн хэрэгжилт муу, орчинг сайжруулах (12.3%), авлигын талаарх мэдээллийг олон нийтэд мэдээлэх (10.4%), байгууллагад ёс зүйн менежментийн иж бүрэн тогтолцоог бий болгох (9.4%) зэрэг нь өндөр хувьтай байна.

ДӨРӨВ. ШИНЖЭЭЧДИЙН ТАЛААРХ ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

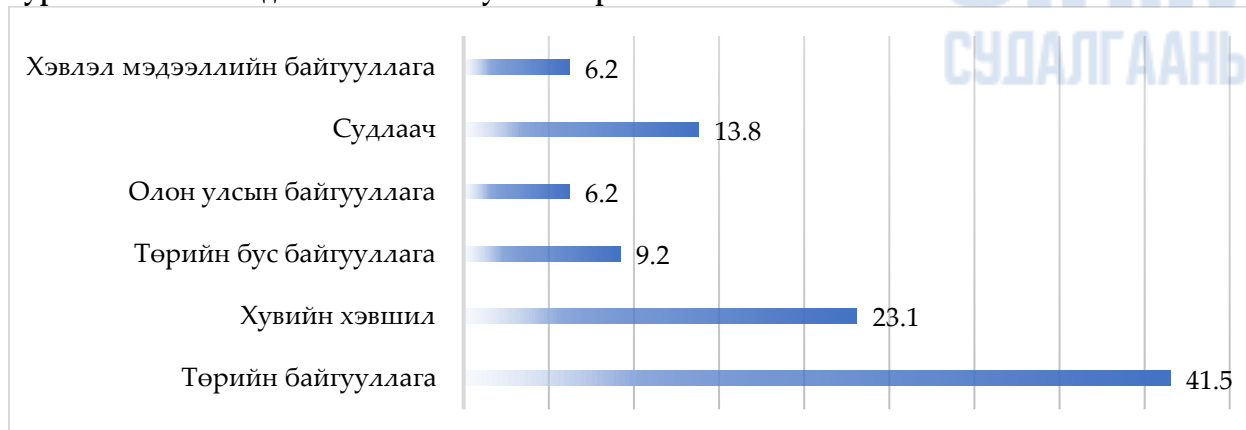
“Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын төсөөлөл-2022” судалгаанд оролцсон шинжээчдийн 52.3 хувь нь эрэгтэйчүүд байсан бол 47.7 хувь нь эмэгтэйчүүд байв. Насны бүтцийн хувьд 33.8 хувь нь 34 хүртэлх насныхан, 32.3 хувь нь 35-44, 20 хувь нь 45-54, 13.8 хувь нь 55-аас насны шинжээчид хамрагдлаа.

Зураг 32. Шинжээчдийн нас, хүйсийн байдал

Шинжээчдийг судалгааны удирдамж зааварчилгааны дагуу зөвшөөрөгдсөн салбарынхныг оролцуулсан болно. Судалгаанд оролцогчдын 41.5 хувь нь төрийн байгууллагад ажиллагсад байсан бол 23.1 хувь нь хувийн хэвшил, 13.8 хувь нь бодлогын болон олон нийтийн санаа бодлын судлаач, 9.2 хувь нь төрийн бус байгууллага байв. Харин олон улсын байгууллага болон хэвлэл мэдээллийн салбарын шинжээчид тус бүр 6.2 хувийг эзлэн оролцлоо.

Зураг 33. Шинжээчдийн ажиллаж буй салбар

ДҮГНЭЛТ

“Хууль, хяналтын байгууллагын авлигын төсөөлөл-2022” судалгааны хүрээнд авлигын хандлага, авлигад өртөмтгий ажил, албан тушаал, авлигад нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг тодорхойлох, авлигаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхийг зорилгоо болгон ажилласан. Тус судалгааны үр дүнд үндэслэн үнэлгээ, төсөөллийн үндсэн шалгуур тус бүрийн индекс, түүнийг хэмжих үзүүлэлтүүдийг үнэлсэн шинжээчдийн үнэлгээнд дараах дүгнэлтүүдийг хийв.

Цар хүрээг бүрдүүлж буй дэд үзүүлэлтүүдээс авлигын түгээмэл байдлын үнэлгээ арай өндөр гардаг бөгөөд энэ оны судалгааны дүн 2021 оныхоос өссөн. 2021 онд тус шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээ ерөнхийдөө буурах хандлагатай байсан бол 2022 онд авлигын түвшний өөрчлөлтөөс бусад үзүүлэлтүүд өссөн. Хэдийгээр авлигын түвшинд буурсан өөрчлөлт гарсан ч энэ нь чанартай өөрчлөлт болж чадахгүй байгаа нь судалгааны дүнгээс ажиглагдлаа.

Авлигын хэлбэрийн ерөнхий үнэлгээ өмнөх оноос өссөн бөгөөд тус шалгуур үзүүлэлтийг бүрдүүлж буй 5 дэд үзүүлэлтийн үнэлгээ ч мөн адил өсөв. Эдгээр үнэлгээ сүүлийн 5 жилийн судалгаатай харьцуулахад хамгийн өндөр дүн байв.

Шалтгаан, нөхцөлийн индекс болон хор уршиг, үр дагаварын үнэлгээ өнгөрсөн оноос өссөн дүнтэй байв. Дэд үзүүлэлтээр харвал авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалтын үнэлгээ 3.76, хор уршиг 4.41 гарсан. Энэ нь бусад шалгуур үзүүлэлтийн адилаар 2021 оны судалгааны дүнгээс өссөн үзүүлэлт юм.

2022 оны хууль хяналтын байгууллагын авлигын төсөөллийн ерөнхий үнэлгээ 4.04 гарч өнгөрсөн жилээс 0.19 пунктээр өссөн. Авлигын төсөөллийн индексийг бүрдүүлж буй цар хүрээ, хэлбэр, хор уршиг, үр дагавар, шалтгаан нөхцөл зэрэг үндсэн дөрвөн шалгуур үзүүлэлт тус бүр 2021 оны судалгааны дүнгээс 0.10-0.25 пунктээр өссөн. Эдгээр нь сүүлийн 5 жилийн судалгааны дүнтэй харьцуулахад хамгийн өндөр үзүүлэлт юм. Хэдийгээр өсөлтийн хэмжээ бага мэт боловч анхаарах шаардлагатай байна. 2018-2020 оны хооронд хийгдсэн 4 жилийн судалгааны ерөнхий индекс манай улсад авлигын түвшин дунд хэмжээнд байна гэж хэлж болохоор байв. Гэтэл энэ оны шинжээчдийн төсөөллийн судалгааны индекс

4.04 гарсан нь Монгол улсад авлигын түвшин “их” хэмжээнд хүрснийг харуулж байна. Сүүлийн жилүүдэд дэлхий нийтэд өрнөсөн цар тахал болон цаг үеийн нөхцөлөөс үүссэн улс төр, нийгэм, эдийн засгийн уналт ихээхэн нөлөөлсөн байх талтай.

Шинжээчид хуулийн байгууллагуудын хяналт, хариуцлагын тогтолцоо муу байгаа байдал, сүүлийн жилд үүсээд буй эдийн засгийн нөхцөл хүндэрсэн, ядуурал ихэссэн, нэг намын давамгайл байдал, намын буруу бодлого, төлөвшөөгүй байдал зэрэг нь авлигын түвшинд хамгийн их нөлөөлсөн гэж дүгнэсэн.

Судалгаанд оролцогчид Монгол улс дахь авлигын түвшинг бууруулахын тулд авах арга замыг өөр өөрийн байр сууринаас санал болгосон. Тэдний олонх нь авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн хүлээх шийтгэлийг өөрчлөх, хууль эрх зүйн хэрэгжилт муу, орчинг сайжруулах, авлигын талаарх мэдээллийг олон нийтэд мэдээлэх, байгууллагад ёс зүйн менежментийн иж бүрэн тогтолцоог бий болгох шаардлагатайг онцолж байв.

**АВЛИГЫГ БУУРУУЛАХ ХҮРЭЭНД ШИНЖЭЭЧДИЙН ДЭВШҮҮЛСЭН САНАЛ,
ЗӨВЛӨМЖ (судалгааны үр дүнд үндэслэн)**

Улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын төсөөллийн судалгааны үр дүнд үндэслэн дараах санал, зөвлөмжийг хүргэж байна.

Хүснэгт 17. Авлигыг бууруулах, авлигаас урьдчилан сэргийлэх хүрээнд нэн түрүүнд авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай арга зам

Салбар, үйл ажиллагаа	Давтамж	Хувь	Т/хувь
Эрх зүйн орчинг сайжруулах, хуулийн хэрэгжилтийн хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	36	34	60
Авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн хүлээх шийтгэлийг өөрчлөх /чангатгах, цаазын ял оноох, төрийн алба, хууль хяналтын байгууллагад ажиллах эрхийг нь хасах/	16	15.1	26.7
Хуулийн хэрэгжилт, эрх зүйн орчинг сайжруулах	18	17.0	30.0
Хуулийн дагуу шийдвэрлэх	2	1.9	3.3
Хууль, хяналтын байгууллагын хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	16	13.1	23.4
Шат шатны хяналтыг сайжруулах	7	6.6	11.7
АТГ, хууль хяналтын байгууллагын үйл ажиллагааг сайжруулах, хараат бус байдлыг нэмэгдүүлэх	5	4.7	8.3
Гүйцэтгэх ажиллагааны цар хүрээг өргөжүүлэх	1	0.9	1.7
Нэг хэрэгт зарцуулах цаг хугацааг олгож, бодитоор дүгнэх боломжийг бүрдүүлэх	1	0.9	1.7
Улс төр, төрийн албаны үйл ажиллагаагны хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	16	15	26.8
Төрийн албаны хүнд суртлыг арилгах	1	0.9	1.7
Намын хэлхээ холбоог арилгах	4	3.8	6.7
Төрийн албаны боловсон хүчинг шинэ залуучуудаар нэмэгдүүлэх	6	5.7	10.0
Авлигын хөрөнгийн эд хөрөнгийг тодорхой болгох, ойр дотны хүмүүсийг шалгаж эд хөрөнгийг хураах	3	2.8	5.0
Эрх бүхий албан хаагчийн томилгооны холбоо хамаарлын судалгааг хөндлөнгөөс хийж хянадаг байх	1	0.9	1.7
Улс төрийн томилгоог хасах	1	0.9	1.7
Нийгэм, эдийн засгийн хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	10	9.5	16.7
Цалин нэмэгдүүлэх	7	6.6	11.7
Ядуурал, тэтгэмжийг бууруулах	3	2.8	5.0
Иргэдийн ухамсар, ёс зүйд нөлөөлөх, мэдээллийг сайжруулах хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	30	28.3	50

Ухамсарыг сайжруулах арга хэмжээ авах	6	5.7	10.0
Авлигын талаарх мэдээллийг олон нийтэд мэдээлэх	11	10.4	18.3
Байгууллагад ёс зүйн менежментийн иж бүрэн тогтолцоог бий болгох	10	9.4	16.7
Авлига байдаг л зүйл гэдэг ойлголтыг үндсээр нь халах	3	2.8	5.0
Нийт	106	100.0	176.7

Шинжээчдийн дэвшүүдсэн авлигыг бууруулах, авлигаас урьдчилан сэргийлэх арга замыг агуулгаар нь таван дэд хүрээнд бүлэглэхэд:

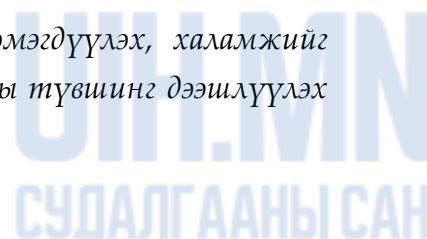
Нэгд, эрх зүйн орчинг сайжруулах, хуулийн хэрэгжилтийг хангах хүрээнд: авлига албан тушаалын гэмт хэрэгт хүлээлгэх хариуцлагыг чангатгах, хууль эрх зүйн орчныг шинэчлэх шаардлагатай.

Хоёрд, иргэдийн ухамсар ёс зүйд нөлөөлөх, мэдээллийг сайжруулах хүрээнд: авлигын талаарх мэдээллийг олон нийтэд мэдээлэх, иргэдийн ухамсар, байгууллага, албан хаагчдийн ёс зүйг сайжруулах хэрэгтэй.

Гуравд, улс төр, төрийн албаны үйл ажиллагаатай холбоотойгоор улс төрийн томилгоог зогсоох, эрх бүхий албан хаагчдын хамаарал, эд хөрөнгөд хөдлөнгийн судалгаа хийх, тодорхой болгох, намын хэлхээ холбоо, төрийн албаны хүнд сурталыг арилгах шаардлагатай.

Дөрөвд, хууль хяналтын байгууллагын үйл ажиллагааны хүрээнд: шат шатны хяналтыг сайжруулах, гүйцэтгэх ажиллагааны цар хүрээг өргөжүүлэх, нэг хэрэг дээр ажиллах хугацааг нэмэгдүүлэх, хууль хяналтийн байгууллагын үйл ажиллагааны ил тод, хараат бус байдлыг нэмэгдүүлэх хэрэгтэй.

Тавд, нийгэм, эдийн засгийн хүрээнд цалин орлогыг нэмэгдүүлэх, халамжийг бууруулах, ядуурал, инфляцийг бууруулах, иргэдийн амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэх шаардлагатай байна.

Энэхүү төсөөллийн судалгааны үр дүнд тулгуурлан дараах зөвлөмжийг хүргүүлж байна. Үүнд:

1. Төрийн албан хаагчдын томилгоог зогсоох эсхүл томилгооны систем, процессийг илүү сайжруулж, тодорхой болгох, гадны нөлөөллийг багасгах;
2. Төрийн албан хаагчдын ажлын байрны тогтвортой байдлыг хангах, хамгаалах ажлуудыг тодотгох;
3. Иргэдийн сэтгэлгээ, ухамсар, ёс зүйн хандлагыг өөрчлөх үүднээс авлигын талаарх ойлголт, зөрүү, хор уршгийг тайлбарлан таниулах, сурталчилах, аян өрнүүлэх;
4. Төрийн захиргааны байгууллагын үйл ажиллагаанд иргэд, иргэний нийгмийн оролцоо, төрийн бус байгууллагуудын зүгээс тавих хяналтыг сайжруулах механизмыг бүрдүүлэх;
5. Улс төрийн намуудын зүгээс төрийн албаны чадавхид сөргөөр нөлөөлж буй улс төрийн томилгоог зогсоож төрийн захиргаа, тусгай, үйлчилгээний аль ч байгууллагын боловсон хүчнийг мэдлэг чадвар дээр үндэслэн томилох;
6. Мэдээллийг ил тод нээлттэй болгож иргэд, аж ахуй нэгж, хууль хяналтын байгууллагыг мэдээллээр хангах;
7. Авлигын гэмт хэргийг илрүүлэхэд тусалсан иргэд (шүгэл үлээгчийг)-ийн мэдээллийг нууцалж, хамгаалах, тэднийг урамшуулах систем бий болгох, арга хэмжээг тодорхой болгох;
8. Авлигын гэмт хэргийн шүүх шийдвэрийг олон нийтэд нээлттэй хийж, хариуцлага шийтгэлийг олонд зарлаж мэдээлж байх;
9. Төр бизнесийн бүх түвшинд иргэдтэй өрсөлдөж тэдний ажил хөдөлмөрийн орон зайг булаасантай холбоотойгоор авлига өгөхгүйгээр ажил хэрэг урагшлахаа больсон явдлыг зогсоох;
10. Дэлхий нийтийг хамарсан цар тахал, дайн самуунтай холбоотойгоор эдийн засагт тулгарсан хүндрэл бэрхшээлийн иргэдэд тусаж буй үр дагаврыг бууруулах, саармагжуулах;
11. Хүний эрхийн хамгаалагчид, шүгэл үлээгчдийн үйл ажиллагааны аюулгүй байдлыг баталгаажуулах эрх зүйн орчин бүрдүүлэх;
12. Дунд шатны шийдвэр гаргадаг, томилгоо их хийдэг албан тушаалуудыг нарийвчлан оруулж ирэх зэрэг болно.

СУДАЛГААНЫ АСУУЛГА, СУДАЛГААГ САЙЖРУУЛАХТАЙ ХОЛБООТОЙ САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ

Шинжээчдийн оролцоо, дэмжлэгтэйгээр 2022 онд гүйцэтгэсэн “Улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын төсөөлөл” судалгааны асуулга, судалгааг сайжруулахтай холбоотой дараах санал, зөвлөмжийг боловсруулав. Үүнд:

1. Судалгааны дүнг олон нийтэд мэдээлэх, сайтад байршуулах;
2. Улс төр, хууль хяналтын байгууллагуудаас гадна өөр салбаруудыг оруулах хэрэгтэй (тухайлбал эрүүл мэнд, боловсролын салбар гэх мэт);
3. Иргэдээс санал авах, экспертүүдтэй зэрэгцүүлэн үр дүнг гаргах;
4. Олон түвшинд судалгаа авч нэгтгэн үр дүнд суурилсан арга хэмжээг хэрэгжүүлэх зөвлөмжийг бүх шатанд хүргүүлэх;
5. Судалгааг тогтмолжуулж, төсөөллийн судалгааг бодит үр дүнтэй харьцуулан гаргах;
6. Төрийн албан хаагчдаас мэдээлэл цуглуулах;
7. Байгууллага бүр авлигатай холбоотой асуудал хариуцсан, хяналтын зөвлөлтэй болох;
8. Дундаж орлоготой хүмүүсийн тоог нэмэх;
9. Асуулгуудыг нарийвчлах, бүтцийг өөрчлөх, хураангуйлах, зарим давтагдсан асуултыг хасах;
10. Асуулгыг тодорхой асуудлын агуулгаар багцлах, хяналтын асуултын тоог нэмэх зэрэг болно.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

ХАВСРАЛТ

ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ТАЛААРХ ТӨСӨӨЛЛИЙН ҮНЭЛГЭЭ						
	2018	2019	2020	2021	2022	Өөрчлөлт
Хууль хяналтын хүрээн дэх авлигын түгээмэл байдал	4.13	4.21	4.16	3.97	4.28	0.31
Хууль хяналтын салбарын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт	3.59	3.60	3.67	3.51	3.48	-0.03
Хууль хяналтын байгууллагуудын хүрээн дэх авлигын тархалтын цар хүрээ	3.57	3.52	3.74	3.45	3.71	0.26
Хууль хяналтын байгууллагын тодорхой үйл ажиллагаан дахь авлигын түвшин	3.44	3.70	3.51	3.35	3.65	0.30
Салбар болон үйл ажиллагаанд шүүх, хууль сахиулах байгууллагын авлигын чиглэгдсэн байдал	3.72	3.93	3.85	-	-	-
Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх хээл хахуулийн хэлбэр	3.57	3.80	3.61	3.63	3.93	0.30
Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх нөлөөллийн хэлбэр	3.68	3.86	3.74	3.77	3.94	0.17
Бүлэглэлийн хамаарал, нөлөөлөл	3.38	3.82	3.60	3.63	3.88	0.25
Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэр	3.59	3.94	3.97	3.94	4.23	0.29
Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх хээл хахууль өгөх, авах арга	3.38	3.68	3.58	3.64	3.89	0.25
Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс	3.82	3.96	4.19	4.15	4.30	0.15
Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинд нөлөөлсөн дутагдал доголдол	3.94	4.09	4.15	4.22	4.38	0.16
Бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал	3.78	3.79	3.91	3.99	4.04	0.05
Хууль сахиулах байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор уршиг, үр дагавар	3.79	3.98	4.14	4.27	4.41	0.14
Авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт	3.52	3.81	3.55	3.70	3.76	0.06
Цар хүрээ	3.69	3.75	3.72	3.57	3.78	0.21
Хэлбэр	3.52	3.83	3.71	3.73	3.98	0.25
Шалтгаан нөхцөл	3.84	3.98	4.11	4.14	4.27	0.13
Хор уршиг, үр дагавар	3.66	3.89	3.84	3.98	4.08	0.10
Хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын төсөөллийн үнэлгээ	3.68	3.86	3.82	3.85	4.04	0.19